

Lapsenkengistä *kouluikään*

Lapsenkengistä *kouluikään*

Toimittajat: Mauno Konttinen ja Matti Heikkilä
Editointi: Marjaliisa Siira ✨ Työryhmä: Mikko Staff, Helena Lemminkäinen-Repo ja Kaarina Ikonen
Graafinen suunnittelu: Innocorp Oy, Mia Marjomäki ✨ Kirjapaino: Erweko Painotuote Oy, Helsinki 2002
ISBN 951-33-1353-0

Lapsenkengistä *kouluikäisiin*

sisältö

☀ SISÄLTÖ ☀

5 Mikä juhla kirja? | **Mauno Konttinen** |

7 Synnytys ja ensiaskeleet | **Vappu Taipale** |

Miltä lapsi näyttäi?

25 10th Anniversary | **Alan Walker** |

31 Numeroniset ja hämäräheikit | **Olli Kangas** |

37 Muistoja, kokemuksia, näkemyksiä | **Paula Kokkonen** |

43 Aikamatkalla yhteiskunnassa | **Jaakko Luomahaara** |

51 Suomalaista tietoa arjen keskelle | **Lauri Nuutinen** |

57 Kaksi metaforaa | **Harri Vertio** |

63 Kyllä Stakes tietää | **Marjut Lindberg** |

67 Seuraavat kymmenen vuotta | **Martti Hetemäki** |

73 Epilogi: Roolin etsijästä vaikuttajaksi | **Eino Siuruainen** |

Stakes numeroina

82 Kymmenen vuotta – ei ihan suotta | **Mikko Staff** |

Mikä juhlakirja?

Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes sai jo ennen syntymäänsä runsaasti huomiota osakseen, sekä asiantuntijoilta että julkiselta sanalta. Mahtaako tästä alkiosta kehkeytyä mitään kehityskelpoista? Onko se sosiaali- ja terveyshallituksen jäämistö? Tarvitaanko moista laitosta lainkaan? Jos tarvitaan, mitä se tekisi ja tuottaisi? Ehkä jotakin järkeen käypäkin, jollei se omaa mahdottomuuttaan näivety ja riudu pois.

Näin ei käynyt. Normiohjauksen päätyttyä syntyi tarve informaatio-ohjaukselle jossakin muodossa, esimerkiksi korvaamaan hyviksikin tunnettuja yleis- ja ohjekirjeitä ja tuottamaan kelvollista tilastotietoa. Informaatio-ohjauksen lapsi alkoi kasvaa ja vahvistua – eikä aikaakaan, kun jo näytti ehtivän joka paikkaan.

Miten tällaisesta laitoksesta voisi kirjoittaa perinteisen kymmenvuotishistoriikin? Asiallista dokumentaatiota, kehuja, nimiä, numeroita, henkilökuvia? Ei taida kiinnostaa ketään, ainakaan vielä. Jotakin kuitenkin tulisi tuottaa kymmenvuotisjuhlan kunniaksi. Kuvateos tai video? Mitä kuvattaisiin, kukapa katselisi ja keiden kuvia?

Päätettiin siis tehdä mielipidekirja: miten Stakes on näyttäytynyt ja näyttäytyy ulospäin? Pyydetään pääjohtajan johdantokatsaus Stakesin synnystä ja varhaiskasvusta. Sen perään ulkopuoliset kirjoittajat arvioivat Stakesia omasta subjektiivisesta näkökulmastaan. Toivoimme heiltä kriittistä, mielellään hauskaakin otetta, kunhan ei vallan ilkeyksiin mennä.

Halusimme laaja-alaisuutta: yksi kirjoitus tuli koon poliitikolta, toinen valtionhallinnon päättäjien suunnasta. Kaksi edustakoon palvelujen kenttää, yksi tiedemaailmaa. Järjestöjen ja median osallistuminen on välttämätöntä, ja tulkoon yksi kirjoitus kansainväliseltä taholta. Sarjan kruunatkoon Stakesin neuvottelukunnan puheenjohtajan visiointi tulevaisuudestamme. Teoksen loppuun pantakoon vielä suppea sarja numeerisia faktoja ja aikasarjoja kuvaamaan ensimmäistä kymmenvuotiskautta.

Tällainen tästä tuli.

Viihtykää rosoisen tekstin parissa!

Mauno Konttinen

Ylijohtaja

innovaatio on syntynyt

STAKESIN PÄÄJOHTAJA VAPPU TAIPALE KUAILEE SOSIAALI- JA TERVEYSHALLINNON ORGANISAATIO- MUUTOKSIA, JOIDEN TULOKSENA STAKES SYNTYI 1992. HÄN KERTOO LISÄKSI LINJAVALINNOISTA JA PONNISTELUISTA, JOILLA STAKESIA KEHITETTIIN MERKITTÄVÄKSI SEKTORITUTKIMUSLAITOKSEKSI.

Synnytys ja ensi askeleet

Kysymys hallinnon hajauttamisesta ja keskittämisestä näyttää usein hallitsevan kansalaisten, päättäjien ja organisaattorien ajattelua. Poliittinen ja asenneilmapiiri näiden ratkaisujen suhteen vaihtelee; tuntuu kuin iso heiluri olisi hitaassa liikkeessä ääriasennosta toiseen. Välillä uskotaan hajauttamiseen, välillä vannotaan keskittämisen nimiin. Myös kansainväliset aatevirtauksat vaihtelevat, mutta ne saapuvat Suomeen ja yleiseen tietoisuuteen viiveellä. Monet kansainväliset kymmenen vuoden takaiset poliittiset ja hallinnolliset tutkijoiden ja kehittäjien keskustelut ovat yhä tuoreita suomalaisessa ajattelussa. Mieleen hiipii kysymys: voi-

vatko kokonaiset kansakunnat oppia toistensa kokemuksista? Otetaanko oppia edes toisten selvistä epäonnistumisista?

SOSIAALI- JA TERVEYSHALLINTO MUUTOSTEN KOHTEENA

Suomen sosiaali- ja terveyshallinnolla on hyvä työnjaon rationaalisen tarkastelun perinne. Kansliapäällikkö Kari Puron pitkänä hallintokautena kehiteltiin toisaalta valtakunnalliset suunnitelmat ja keskitetty resurssijako. Tavoitteena oli varmistaa valtakunnan tasapuolinen kehittäminen. VALTAVA-prosessissa

sosiaalipalvelut ja terveyspalvelut asetettiin samalle viivalle. Tehtäviä delegoitiin lääninhallituksille jo 1970-luvulla, ja läänien merkitys nousi edelleen 1980-luvulla. Normien kimppuun käytiin pontevasti, ja 1980-luvun lopulla toteutettiin laajamittainen normien purku.

Koko 1980-luku valmisteltiin valtionhallinnon remonttia. Pääosin 1960- ja 1970-lukujen taitteessa syntyneet keskusvirastot olivat suurennuslasin alla. Kenraali Aimo Pajunen veti sarjaa komiteoita, joissa tarkasteltiin keskushallinnon tehtäviä. Ikiaikaisen lääkintöhallituksen ja 1968 syntyneen sosiaalihallituksen yhdistäminen oli voimakkaasti ilmassa. Olihan ministeriö yhteinen, läänien toiminnot yhteisiä ja kunnissa asiat nivoutuivat toisiinsa. Yhdistämistä pidettiin poliittisesti niin selvänä, että se vaikutti sosialidemokraattien päätökseen lähettää sosiaalihallitukseen vuonna 1984 pääjohtaja, joka oli lääkäri.

Keskushallinnon uudistamispäätökset johdivat sosiaali- ja terveysministeriön osalta vuonna 1990 valmistelutyöhön, jota veti kansliapäällikkö Kari Puro. Reilun vuoden ajan lääkintöhallituksen ja sosiaalihallituksen väki suunnitteli syntyvää sosiaali- ja terveyshallitusta (STH), tehtävänjakoa ministeriön ja uuden viraston välillä, uudelle yksikölle siirtyviä tehtäviä ja sitä koskevaa lainsäädäntöä. Keskusvirastojen välillä oli tunnelma, että STM ei tiennyt, mitä virastoissa tehtiin. Erityisesti se suuri puskurivaikutus, joka keskusvirastoilla oli ministeriölle, ei tuntunut valkenevan. Virastot olivat ensi linjassa vastaanottamassa kansalais-

ten soitot, kyselyt, valitukset ja kantelut. Ne ohjasivat kuntia lainsäädännön tulkinnoissa ja uusien mahdollisuuksien etsimisessä. Vuorovaikutus kentän kanssa oli jokapäiväistä ja paljon työtä vaativaa. Nyt STM halusi yksinkertaistaa asioita ja ottaa nämä tehtävät itselleen. Henkilöstöä koskevat kysymykset olivat myös asialistalla. Vanhojen virastojen väki otti mittaa toisistaan. Valtionhallinnon kehittämiss keskus kiritti prosessia. Millaisia ajatuksia teillä on toisistanne? Mitä ajattelette tulevaisuudesta?

Välillä uskotaan hajauttamiseen, välillä vannotaan keskittämisen nimiin.

Aineksia uuteen virastoon oli koossa, jotenkin tiedettiin, mitä tuleman piti. Kaikki sanotaisiin irti ja palkattaisiin uuteen virastoon. Kollegiaalisesta päätöksenteosta luovuttaisiin. Uudelle virastolle tulisi johtokunta. Ongelmana oli, kuten valtionhallinnon monissa uudistusprosesseissa, että kukaan ei voinut käyttää uuden syntyvän viraston päätösvaltaa, koska sillä ei ollut pääjohtajaa eikä johtoraken-

teita puhumaan puolestaan. Hallintotieteilijät kritisoivat mallia. Eihän se ollut hajauttamista vaan keskittämistä, kun uuden sukupolven virastoista tulisi täysin päällikkövaltaisia ja kollegiot häviäisivät.

Laki sosiaali- ja terveyshallituksesta annettiin 17.1.1991. Sosiaali- ja terveysministeriö oli samanaikaisesti organisoitu uudelleen. Ministeriöön syntyneet osastot korostivat sosiaali- ja terveysalan yhteenkuuluvuutta; sekä palveluja että ehkäisevää sosiaali- ja terveyspolitiikkaa katsottiin kokonaisuutena. Kari Puro oli siirtynyt Ilmariseen, ja kansliapäällikön valtaa käytti energinen Heikki S. von Hertzen. Sosiaali- ja terveyshallituksen pääjohtajan virka asetettiin täytettäväksi 25.1.1991. STM:n ministeri Mauri Mieltinen nimitti väliaikaisen pääjohtajan helmikuuksi 1991 tammikuun viimeisenä päivänä. Presidentti Mauno Koiviston nimityskirja pääjohtajaksi on päivätty 8.2.1991, ja viranhoito alkoi maaliskuun alusta 1991. Aikaa tilanteen haltuunottoon ei siis juuri ollut.

Sosiaali- ja terveyshallitus aloitti toimintansa 1.3.1991 keräten joukkoihinsa entisiä sosiaalihallituksen ja lääkintöhallituksen työntekijöitä. Osa oli siirtynyt ministeriöön. Vaikein ongelma syntyi niiden lääkintöhallituksen asiantuntijojen osalta, joilla oli niin sanottu vanha sopimus. Presidentin heille antama nimityskirja takasi heille välittömästi täyden eläkkeen, mikäli heidän virkansa lakkautettaisiin. Kolmisenkymmentä asiantuntijaa, pääosin lääkäreitä, päätti käyttää tätä oikeut-

taan ja jättää STH:n, joka jäi vaille heidän asiantuntemustaan, osaamistaan ja kaikkia verkostojaan.

MYRSKYN SILMÄSSÄ

Keskushallinnon uudistamissuunnitelmissa 1980-luvulla oli eletty vakaan talouden tunnelmissa, jopa ennennäkemättömän korkeasuhdanteen vallitessa. Ennakoitiin vaikeutuvaa henkilöstöpulaa ja kansalaisten tarpeiden korostumista. Puhuttiin hyvinvointivaltion kriisistä, jolla tarkoitettiin sen aseman ja legitimitetin heikkenemistä kansalaisten mielissä.

Kun uudistuksen tosi oli kyseessä, elettiinkin OECD-maiden syvintä lamaa. Valtionosuusuudistus lupasi kunnille vakaata tukea ja turvaa, mutta toisin kävi. Valtionosuuksia supistettiin vuodesta toiseen kovalla kädellä. Sosiaali- ja terveysalalla jouduttiin vähentämään etuuksia, supistamaan palveluja, luopumaan varahenkilöstöstä ja tehostamaan toimintoja. Leikkauksia leikkausten jälkeen.

Tänä päivänä on vaikea eläytyä siihen mentaliteettiin, jossa elettiin, kun laman todellisuus alkoi valjeta koko yhteiskunnalle. Osana prosessia oli vihamielisyys julkista sektoria kohtaan. Tuon ajan kannanotoissa oli tavallista, että julkinen sektori nimettiin kansakunnan taakaksi, ylimääräiseksi kustannukseksi, josta on syytä päästä irti. Tämä puhunta oli erittäin tavallista myös hallituksen ja korkeiden virkamiesten esiintymisissä. Muualla se sai vielä

vauhdikkaampia ilmenemismuotoja. Kaup-
palehti mausti lokakuun 1991 alussa pääkirjoi-
tussivuaan iskulauseella "Jokaisen duunarin
pöydässä syö ja asunnossa asuu virkamies".

Uusille hallinnollisille toiminnolle ei ollut
sijaa. Syytä oli siis STH:n reagoida itse. Se tuli
esiin neljän teeman yhteiskunnallisella mai-
nonnalla. Teemat olivat köyhyys, lapsuus, ter-
veys ja vanhusten tarpeet. Ne tuotiin kansalais-
ten tietoisuuteen suurina lehti-ilmoituksina ja
talon käytössä olevina julisteina. STH käynnisi
välittömästi myös laajan lamaprojektin, joka
seurasi kansakunnan tilannetta.

ALUSTA ASTI ONGELMIA

Sosiaali- ja terveyshallitus oli toiminnoiltaan
hybridi: osittain hallinto- ja valvontatehtäviä,
osittain kehittämistehtäviä. Kollegion sijalla
oli nyt johtoryhmä. Hallinto-osaston tarmo-
kas ylijohtaja Paula Kokkonen taisteli ammat-
titaitoisen valvonnan puolesta. Lääkintö-
hallituksen perinteitä kantoi toisena ylijohtaja-
na Eero Hokkanen, osaava ja kansainvälisesti

Sosiaali- ja
terveyshallitus
syntyi myrskyn
silmään.

orientoitunut neurologi ja hallintomies.
Lääkeosaston tehtävät yhä eurooppalaisem-
maksi käyvässä ympäristössä vaativat oman
huomionsa johtaja Hannes Wahlroosin joh-
dolla. Kehittämistyötä varten olimme kaapan-
neet Helsingin kaupungilta sosiaalityön gurun
Aulikki Kananon ja ylijohtajaksi sekä tutki-
muksen takuumieheksi onnistuimme saamaan
Helsingin kauppakorkeakoulusta professori
Hannu Uusitalon. Sosiaalihilittuksessa kan-
nuksensa hankkinut alkujaan vanhustenhuol-
lon asiantuntija Tellervo Kling sai vetääkseen
uuden henkilöstösuunnitteluosaston.

Henkilöstölle prosessi oli ollut stressaava.
Kollektiivinen irtisanominen oli säilyttänyt
jokaisen, vaikka työpaikka olikin luvassa.
Yhteistyötoimikunta kokoontui joka viikko,
monesti kaksi kertaa viikossa. Talossa toimi
niin sanottu laajennettu johtoryhmä, jossa sekä
johto että yhteistyötoimikunta olivat mukana.
Kirjoitin talon tiedotuslehteen pari vuotta joka
viikko vakiopalstan, jotta talon sisäiset ja ulkoiset
ympyrät tulisivat avoimesti tietoon.

Sosiaali- ja terveyshallitus oli syntynyt
myrskyn silmään. Pian kävikin ilmeiseksi, että
tilanteeseen on reagoitava vielä radikaalim-
min. Keväällä 1992 STH:n johto ja STM:n
johtavat virkamiehet alkoivat luottamuksella
keskustella mahdollisesta seuraavasta organi-
saatiouudistuksesta. Kansliapäällikkö Heikki
S. von Hertzen, joka oli myös STH:n johto-
kunnan puheenjohtaja, oli vahvasti STH:n
kehittämistyön toiminnallisten linjausten
takana, joten keskeistä tukea ei puuttunut

vaikkapa köyhyyden, asunnottomuuden tai huono-osaisuuden teemoille. STH:n asema sen sijaan näytti epävakaalta eduskunnan ja hallitusrintaman näkökulmasta. Mitäpä siinä pitkään miettimään, taas ryhdyttiin uudistus-työhön.

STAKES IDEOIDAAN

Valmistelutyö käynnistyi yhteistuumin sosiaali- ja terveysministeriön kanssa. Olen usein nimitänyt tätä vaihetta maailmanhistorian nopeimmaksi suomalaisen hallinnon valmistelemäksi organisaatiouudistukseksi kesken hallituskauden. Valmistelu aloitettiin juhannuksena ja uusi organisaatio aloitti toimintansa pikkujouluna 1992. Osastopäällikkö Kimmo Leppo veti ansiokkaasti työtä, joka synnytti hallituksen esityksen syyskuussa 1992. Uusi organisaatio keskittyisi pelkästään tutkimus- ja kehittämistehtäviin. Siitä erotettaisiin omiksi yksiköikseen Lääkelaitos ja Terveysturvakeskus. Ministeriön ja uuden organisaation tehtäväjako perattiin vielä kerran. Osa keskeisistä asiantuntijoista siirtyi ministeriöön, jossa tarve osaavista työntekijöistä korostui laman pyörteisissä. Näin esimerkiksi lääkintöhallituksessa pitkän uran tehnyt perusterveydenhuollon asiantuntija Arto Niemi siirtyi ministeriöön. Ylijohtaja Eero Hokkasen työpanos sovitetiin lähes pelkästään ministeriön tarpeisiin.

Eduskunta teki ripeästi päätöksen asiassa syksyllä 1992 ja ratkaisi myös nimikysymyk-

sen: uudesta yksiköstä tuli Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tuo sana "tutkimus" oli väellemme tärkeä. Nimi oli kuitenkin liian pitkä jokapäiväisessä käytössä. Maistelimme eri lyhennevaihtoehtoja. STATK? STAKK? Olihan hallinnonalalla Säteilyturvakeskus STUK. Muistan tulleetni Brysselin koneesta eräästä COST-kokouksesta kotiin, kun tapasin Tekesin edustajia. Siinähan se oli! Pikkusisko Tekesille, Stakes. Toki englanniksi "vaarallinen", monimerkityksinen sana, kepeistä ja noitarovioista pelipanoksiin asti, mutta oppisivathan maailmalla ääntämään nimen ennen pitkää suomalaisittain "staakkes" tai jotakin sinne päin.

Uusi organisaatio aloitti toimintansa 1.12.1992. Jälleen nopea valmisteluvaihe ja entistä suuremmat haasteet turbulentissa ympäristössä. Tällä kertaa virkamiehet vain siirrettäisiin uusiin tehtäviin ilman irtisanomisia. Terveysturvakeskuksen muodostaisi entinen STH:n yksikkö, ja sen johtajaksi siirtyi Paula Kokkonen. Hän risti keskuksensa TEOksi. Lääkelaitoksen synnyttämiseen olisi hiukan enemmän aikaa, maaliskuun alkuun 1993.

LINJAVALINTOJA

Millainen organisaatio tutkimus- ja kehittämiskeskukseen? Kyse oli samasta virityksestä kuin morsiamella: jotain uutta, jotakin vanhaa, jotakin sinistä ja jotakin lainattua. STH:ssa oli

ollut elinolo-osasto, jota kestävän kehityksen teema piti koossa. Siellä oli ollut asiantuntevasta ympäristöterveydestä ja terveyden edistämisestä palvelujen kehittämiseen ja ympäristövaikutusten arviointiin. Ministerimme Eeva Kuuskoski ilmoitti kuitenkin, että hän halusi nämä osiot kokonaan ministeriöön. Stakes oli käynyt Kansanterveyslaitoksen (KTL) kanssa neuvotteluja rajankäynnistä, joissa olimme päättäneet vaihtaa päittäin terveydenhuoltotutkimuksen Stakesiin ja infektioautien osaamisen KTL:ään. Henkilöstösuunnitteluosastosta ja sen tehtävistä päätettiin luopua – olihan

...jotain uutta,
jotakin vanhaa,
jotakin sinistä ja
jotakin lainattua.

näkyvissä vaihe, jossa valtionosuusudistuksen myötä kuntien velvoite täydennyskoulutukseen poistuisi.

Uuden yksikön tehtäviksi eduskunta oli nimennyt sosiaali- ja terveysalan toiminnan ja kehityksen arvioimisen ja seuraamisen. Lain mukaan oli myös tuotettava ja hankittava tietoa ja osaamista alan toimijoille. Sen sijaan

ohjaus- ja valvontatehtäviä keskuksella ei olisi ja norminantovalta siirrettiin kokonaan ministeriöön. Heiluri heilahti taas... Toimintojen kokonaisuuden kuvaamiseen käytetty konsepti "informaatio-ohjaus" oli vasta myöhäsyntyisempi tuote.

Nyt oli ennakoitava tulevaisuuden suurimmat haasteet. Niiden tulisi näkyä Stakesin osamis- ja organisaatiossa. Olisi myöskin annettava talon henkilöstölle tilaa innovatiiviseen toimintaan. Laatukysymysten ennakoitiin nousevan tärkeiksi seuraavien vuosien aikana niin terveydenhuollossa kuin sosiaalihuollossakin. Mielenterveysosaamista haluttiin tehostaa, koska palvelujen tarpeen nähtiin lisääntyvän. Ikääntyvässä yhteiskunnassa itsenäinen suoriutuminen tulisi olemaan kriittinen tekijä, ja talon osaaminen rakentui sekä lääkintöhallituksessa että sosiaalihuollossa tehtyyn pohjatyöhön teknologian alueella. Tilastot ja rekisterit muodostivat tutkimuksen ja arvioinnin pohjan. Ne haluttiin ehdottomasti mukaan Stakesin kokonaisuuteen, mutta niiden ajantasaisuutta ja kuvausvoimaa tuli parantaa. Elinolo-osaston perillinen sai nimen väestö, ympäristö ja elinolot. Tuntui vähän ohuelta, kun terveyden edistäminen oli poissa. Hyvinvointitutkimuksen osaaminen oli vankentunut jo sosiaalihuollossa alkaen, joten sosiaalitutkimusyksikkö oli luonteva partneri terveydenhuoltotutkimukselle.

Oli selvää, että maailma tulee kansainvälistymään. Stakesin osajia kannustettiin kansainvälisiin kontakteihin, ja Stakesin rooli kansain-

välisellä kentällä haluttiin heti vahvaksi. Rajaus ministeriöön oli selvä: emme operoi poliittisten kontaktien alueella, joka kuuluu ministeriön toimialaan. Koko Stakes on kansainvälinen, ja sen asiantuntijoilla on omat suorat kansainväliset suhteensa.

Stakesin oli myös tehtävä syntymisensä tietäväksi. Ei ollut enää ajankohtaista rahoittaa yhteiskunnallista mainontaa. Järjestimme ensimmäisenä toimintapäivänämme, 1.12.1992, ison lehdistöseminaarin. Stakes-päivää on vietetty tästä lähtien aina joulukuun alussa.

Mitä uudella ensimmäistä päiväänsä elävällä yksiköllä olisi tarjottavanaan? Nostimme esiin terveydenhuollon priorisoinnin, jota koskevaa hanketta professori Jorma Palo oli saatu johtamaan. Nostimme esiin vanhustenhuollon suunnittelun tärkeyden, älykäs toimiva koti-konseptin sekä lamatutkimuksen ensi suunta-
viivat.

TIIKERINHYPY

Stakes kohtasi syntyessään todellisuuden karuna. Nyt oli tosi kyseessä. Valtion virkamiehet muuttuivat yhdessä yössä tutkijoiksi ja kehittäjiksi. Keskusvirastojen perillisestä tuli sektori-tutkimuslaitos. Samaan aikaan valtionhallinnossa oli ankara tavoite vähentää henkilöstöä. Ministeriöiden asettamia henkilöstökehyksiä seurattiin kuukausittain. Uuden väen rekrytointiin tarvittiin ministeriön lupa. Vaati myös rohkeutta tulla mukaan uuteen käynnistyvään

toimintaan, jonka jatkuvuudesta ei ollut tietoa. Ei ihme, että hyvä henkilöstömme nimitti ensimmäisen vuoden tiikerinhypyksi. Tiikeri sai konkreettisenkin muodon, kun sain talon väeltä 1-vuotisjoululahjaksi yhteisenä projektina kudotun tiikerin!

Muutosprosesseista liikkui myös nopeita ja summittaisia ajatuksia. Ennakoitiin maailmaa, joka perustuisi yksityistämiseen ja markkinointumiseen. Oli suunnitelmia, joiden mukaan Stakesinkin piti kolmessa vuodessa päästä täysin markkinaehtoiseen toimintamalliin, ansaitsemaan itse rahoituksensa kuntien tilaustutkimuksin ja kehittämisprojektein. Kansliapäällikkö Heikki S. von Hertzenin toimeksiannosta syntyi kaiken varalle suunnitelma, jossa Stakes pienennettäisiin noin 150 pysyvän henkilön ja noin 50 projektitutkijan laitokseksi. Tämä olisi vaatinut paljon irtisanomisia ja saneeraajan nimittämistä taloon. Käytiin neuvotteluja syntyvän Suomen Kuntaliiton kanssa mahdollisesta Kunta-Stakesista, tutkimus- ja kehittämisskeuksesta, joka olisi kuntien ja valtion yhteinen. Kuntaliitoltapa saatiinkin napakat rukkaset. Julkisuudessa Stakesille ennustettiin lyhyttä historiaa. Tällainen laitos näivettyisi vainaaksi muutamassa vuodessa. Kansliapäällikkö Markku Lehdon otettua ohjokset STM:ssä Stakesin asema sai vakiintuneemmat uomansa.

Toiminnallisesti kuvio oli selvä: hallintolinja kulki ministeriöstä lääninhallitukseen ja siitä kuntiin. Stakesiin ei jäänyt hallintotehtäviä kuin muutaman poikkeaman verran. Sillä oli suhteessaan kuntiin tilasto- ja tutkimustie-

don antamaa suostutteluvalltaa, ei määräysvaltaa. Normit oli purettu, yleis- ja ohjekirjeitä ei enää lähetettäisi. Stakes operoisi vain tiedollisen kaikissa muodoissa. Tieto-ohjaus etsi kuitenkin vielä vuosia muotoaan.

Stakesin väki oppi uuden roolin nopeasti. Osaltaan asiaan vaikuttivat kahden peräkkäisen organisaatiouudistuksen ravistelut. Monille tutkimuksen ja kehittämisen tehtävä oli houkuttava. Sosiaali- ja terveydenhuollon kenttään sijaan oppi tuntemaan uuden roolin hitaasti. Erityisesti lamavuosina Stakesiin kohdistui odotuksia vaikuttaa määräyksin kunnissa tehtäviin ratkaisuihin. Stakesin johdolta odotettiin voimakkaita mielipiteitä kuntien sosiaali- ja terveystoimen pelastamiseksi leikkausten alta. Juuri mielipiteisiin tutkimus- ja kehittämiskeskuksesta ei ollut varaa. Sen työn tuli olla läpinäkyvää, vakavaa ja ammattitaitoista, ei satunnaisia kannanottoja.

SEKTORITUTKIMUSLAITOKSENA

Suomalaisessa tutkimusmaastossa sektoritutkimuslaitoksilla on oma selkeä tehtävänsä. Kun Suomen Akatemia rahoittaa perustutkimusta ja Tekes teknologian kehittämistä, eri hallinnonalan sektoritutkimuslaitokset tuottavat tutkimusta, joka on relevanttia päättäjien kannalta, mutta laadultaan tiukat akateemiset kriteerit täyttävää. Laatutavoitteet olivat korkeat, mutta miten niihin päästään talossa, jossa oli sen syntyessä vain muutama tohtori? Oli läh-

Muutoksen vaiheissa Stakesin henkilöstö on osoittanut ihailtavasti oman voimansa ja intonsa.

deittävä määrätietoisesti kehittämään oman väen osaamista ja tukemaan heitä akateemisten näyttöjen suuntaan. Ylijohtajallamme Hannu Uusitalolla oli merkittävä rooli tutkimuksen laadun vaativana ja vaalijana. Hän neuvotteli lisäksi talolle kolmivuotisen tohtorikoulutusohjelman Suomen Akatemian kanssa.

Kaikissa muutoksen vaiheissa Stakesin henkilöstö on osoittanut ihailtavasti oman voimansa ja intonsa. Tässä on mitä parhain esimerkki keski-ikäisten ihmisten kyvystä ottaa vastaan haasteita, kouluttautua uusiin tehtäviin ja kehittyä niissä! Kaikkien työnkuva on muuttunut. Nykyisessä tutkimuskeskusmaailmassa ei ole niitä tehtäviä, joiden varaan

vanha hallinto rakentui. Sihteerien työ on muuttunut projektisihteereiksi tai tutki-
musavustajiksi, kielitaito ja atk-osaaminen on
olennaista. Tutkijat kirjoittavat itse tekstinsä
usein suoraan vierailta kielillä. Kansallisten ja
kansainvälisten verkostojen ylläpitäminen
omaehtoisesti on välttämätöntä. Niinpä mo-
net aiemmat virkamiehet ja hallinnon osaajat
ovat tänään suomalaisen julkisuuden ja
Euroopan unionin tuntemia huippuasiantun-
tijoita. On syytä olla ylpeä tällaisesta henkilös-
töstä.

Monella hallinnonalalla on suuria tutki-
muslaitoksia. STM-konsernissa niitä on useita.
Sisarlaitoksemme Kansanterveyslaitos ja Työ-
terveyslaitos ovat huomattavasti Stakesia van-
hempia ja suurempia. Niillä on ollut paljon
enemmän aikaa vakiinnuttaa toimintaansa ja
asemaansa kotimaassa kuten kansainvälisesti-
kin. Niiden tieto koetaan usein neutraaliksi
asiantuntijatiedoksi. Stakesin rooli on erilai-
nen. Sosiaali- ja terveysala on ilmiöittänsä ja
toimintojensa osalta hyvin lähellä kansalaisten
arkipäivää ja politiikkaa.

Elämänläheisyys tuo Stakesin työn ja tutki-
mukset kansalaisten tietoisuuteen jatkuvana
virtana. Stakesin tehtävä arvioida alan kehitys-
tä nostaa esille niin kannustavia kuin kriittisiä
näkökulmia tehdystä politiikasta. Työn varrelta
on monia esimerkkejä, kuten Stakesin pitkä ja
perusteellinen lamatutkimus 1992–1997. Kun
istuvan hallituksen sopeuttamispolitiikkaa
arvioidaan kriittisesti ja faktojen valossa, tulos-
ten on todella oltava vedenpitäviä. Stakesin

tutkijoitten on siis oltava tarkkana oman
ammattitaitonsa suhteen. Sen on oltava akatee-
miset kriteerit täyttävää, mutta työn tuloksia
pitää myös osata kääntää päätöksenteolle rele-
vanteiksi erittelyiksi.

KYMMENEN KUOHUVAA VUOTTA

Taaksepäin katsottaessa kymmentä viime vuot-
ta ovat leimanneet paitsi lama ja sitä seurannut
nousukausi myös varsin suuret muutokset.
Kokonaisia valtakuntia hajosi ja uusia syntyi.
Suomi liittyi Euroopan unioniin. Hallinnossa
voidaan kirjata pitkä lista uudistuksia. Aluksi
keskusvirastojen lopettaminen tai niiden
muuttaminen liikelaitoksiksi tai kehittämiskes-
kuksiksi; vuoden 1993 alusta valtionosuusuu-
distus vahvistamassa kuntien keskeistä roolia
päättöksenteossa; valtionhallinnossa siirryttiin
nettobudjettiin; saatiin uusi kuntalaki.
Aluehallinto eli pitkään turbulenssissa.
Maakuntaliitot syntyivät, samoin TE-keskuk-
set, läänien tehtäviä karsittiin ja läänejä yhdis-
tettiin. Luotiin potilaslainsäädäntö ja myö-
hemmin sosiaalihuoltoon vastaava. Perustus-
lain muutos oli järeintä, mutta sitä ei vielä
ole kirjoitettu auki sosiaali- ja terveydenhuol-
toa varten.

Stakesin palvelukatsauksissa on luodattu
kansalaisten elämää. Viestit maassa tapahtu-
vasta kehityksestä ovat monensuuntaisia. Lama
köyhdytti meitä kaikkia tasaisesti. Alimpien
tuloryhmien suhteelliset osuudet eivät ole rat-

kaisevasti muuttuneet pariinkymmeneen vuoteen, mutta maahamme on syntynyt uusi hyvä-tuloisten ryhmä, joka ei ole enää tulonsiirtomekanismilla hallittavissa. Palveluissa on kehitys ollut huolestuttavaa. Mielenterveyspalveluissa laitosten alasajo ei ole saanut avohoitoa rinnalleen, ja asunnottomuus on revennyt uudelleen kasvuun. Vanhustenhuollossa resurssivähennykset ovat tosiasia vanhusten määrän lisääntymisestä huolimatta. Paikoitellen toimitaan täysin riittämättömin resurssein. Päihdehuollon palveluihin on pääsy vaikeutunut, vaikka alkoholinkulutus on kasvanut. Alueellisen kehityksen eriarvoistuminen on korostunut ja saanut uusia piirteitä.

Stakesin tutkimus- ja kehittämiskapasiteetti on voimistunut suuresti vuosien mitaan. Se näkyy työn tasossa, se näkyy tutkijakoulutuksen saaneiden ihmisten määrässä, se näkyy kunnilta ja kuntayhtymiltä tulevina tilauksina ja se näkyy yhä vakuuttavampana kansallisen ja kansainvälisen kilpaillun rahan virtana talon tutkijoille. Vähitellen nuori laitos voi pitää voittonaan myös sitä, että meillä koulutuksensa saanut asiantuntija siirtyykin professoriksi johonkin yliopistoon. Kyse ei ole vain menetyksestä vaan päinvastoin verkostojen rakentamisesta ja asiantuntemuksemme korkeatasoisuudesta. Merkittävää on se tapa, jolla asiantuntijoitamme käytetään poliittisen päätöksenteon tarvitsemissa töissä: talousneuvoston raporteja työstämässä, toimikuntien sihteereinä ja tärkeitä esitelmiä pitämässä löytyy stakeslaista joukkoa.

Myös valtakunnalliset ratkaisut ovat vaikuttaneet Stakesin toimialaan. Alkon tulevaisuuden muuttuessa vuonna 1996 järjesteltiin uudelleen alkoholipoliittinen tutkimus. Stakes sai osan perinnöstä, arvostetun ja kansainvälisesti tunnetun yhteiskuntatieteellisen alkoholitutkimuksen. Osin ministeriö on lisännyt Stakesille tehtäviä – näin muun muassa osa terveyden edistämistä on vähittäin asettunut Stakesiin uudelleen ja sosiaalimenotilastot ja terveydenhuollon menojen tilastointi ovat keskitetyksi talossamme. Isoja STM:n rahoittamia hankkeita on sijoitettu Stakesiin, esimerkiksi naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyhanke ja sosiaalihuollon e-konsultaatiohanke. Alusta asti mukanamme on kulkenut ulkomaanavun yksikkö HEDEC. Se toimi aluksi ulkoasianministeriön ja STM:n projektina, mutta on sittemmin laajentanut toimintaansa erityisesti kansainvälisiin EU-hankkeisiin.

Osien Stakesin oma väki on nähnyt tarpeen kehittää toimintoja. Tilastotoimi on kokenut uudestisyntymän, jossa tilastoinnin nopeus on parantunut ja palveluja tarjotaan monipuolisesti, myös Internetin kautta. Tilastojen ja rekisterien käyttö on monipuolistunut keskeisten tutkimusten aineistona muuan muassa sairaanhoitopiirien benchmarking-tarkoitukseen. Ylijohtaja Mauno Konttinen ideoi vuonna 1995 FinOHTAn, terveydenhuollon menetelmien arviointiyksikön, joka on hankkinut itselleen vakiintuneen maineen terveydenhuollon piirissä, ja vähän myöhemmin tietoteknologian osaamiskeskus OSKE:n, vuonna

1997. Hannu Uusitalon aloitteesta syntyi GASPP, Globalism and Social Policy Project yhdessä Sheffieldin yliopiston kanssa vetäjänäan professori Bob Deacon. Tämä oli myös ensimmäinen kokonaan englanninkielinen Stakesin yksikkö. FinOHTAn luonnolliseksi kumppaniksi syntyi FinSoc – sosiaalityön menetelmien arviointiyksikkö.

Stakesin tutkimusosaamisen kehitys on johtanut vähitellen voimistuviin alueisiin, joilla on eurooppalaisessakin mittakaavassa merkitystä. Alkoholitutkimuksesta olemme halunneet pitää kiinni. Terveystieteiden tutkimuksen tasokas perinne Seppo Aron luomana on monipuolistunut Stakes-aikana. Hyvinvointitutkimuksemme on maailmalla tunnettua. Terveystaloustieteen kansallinen kova kärki on vastikään ryhmittynyt Stakesin sisällä CHESSiiksi, terveystaloustieteen keskuksiksi.

ARVIOINTEJA, YHÄ UUSIA ARVIOINTEJA

Sektoritutkimuslaitoksena Stakes kuuluu luonnollisesti tavanomaisen arvioinnin piiriin. Kun STM:n toiset suuret tutkimuslaitokset olivat vasta olleet arvioinnin kohteena, alettiin 1990-luvun puolivälissä valmistella myös Stakesin kansainvälistä ja kansallista evaluaatiota. Stakesissa tämä otettiin ilolla vastaan. Arviointi ajoittuisi viidennen toimintavuoden jälkeen ja olisi oman toiminnan kannalta kovin tervetullutta. Saisimme ulkopuolista palautetta ja joutuisimme itsearviointiin pysähtymään omien

valintojemme eteen ja pohtimaan tulevaisuuden suuntia.

Arviointiprosessin käynnistäminen vei aikaa. Ministeriön oli vaikeaa löytää sellaisia arviointisijoita, jotka ymmärtäisivät Stakesin erityisyyden. Myös hankkeen puheenjohtajaa harakittiin kauan. Lopulta päädyttiin lähellä olevaan mahdollisuuteen, sisarlaitoksemme Työterveyslaitoksen pääjohtajaan Jorma Rantaseen, joka on erinomaisen kokenut kansainvälisen kentän käyttämä arviointisija.

Itsearviointi oli Stakesille koko hankkeen tärkein vaihe. Se antoi pontta omille ajatuksillemme ja kiteytti ilmassa olevia vielä hahmotomia tarpeita. Toki myönteinen arviointi roh-

Stakes tunnistettiin innovaatioksi.

kaisi meitä. Stakes tunnistettiin innovaatioksi ja muutoksen hallintovirastosta tutkimus- ja kehittämiskeskukseksi arvioitiin sujuneen hämmästyttävän hyvin. Kokonaisuudessaan arvioijajoukko teki lukuisia ehdotuksia, osa niistä suuria mutta osa taas vähäisempiä. Sovittiin, että kahden vuoden kuluttua arviointijaryhmä palaa takaisin ja kartoitamme yhdessä, miten ehdotuksiin on reagoitu.

Kesällä 2000 silloinen peruspalveluministerimme Osmo Soininvaara asetti uuden arviointihankkeen. Selvitysmies Jussi Huttunen – tällä kertaa toisen sisarlaitoksemme pääjohtaja – sai tehtäväkseen selvittää, miten Stakesin tutkimuksia voitaisiin paremmin käyttää päätöksenteon tukena. Hanke asetettiin nopeasti. Soininvaaran tavoitteena oli vastata eduskunnan kysymyksiin ja asenteisiin. Olihan eduskunta juuri edellisen joulun alla päättänyt leikata "hallintokulujen" vähentämiseksi eri laitoksilta rahaa. Stakesiin leikkaus kohdistui kahden miljoonan markan summana. Soininvaaraa huoletti ajatus, että Stakes joutuisi jatkuvien leikkausten kohteeksi. Hanke herätti hämmennystä talossa ja varmaan muuallakin. Päinvastoin kuin Soininvaara oli ajatellut, selvitys johti Stakesille kielteiseen julkisuuteen. "Suuri luuta lakaisemaan Stakesissa", totesi keskeinen lehti pääkirjoituksessaan.

Kansainvälisen ja kansallisen arvioinnin päätöskierros 2001 totesi Stakesin reagoineen kiitettävästi tehtyihin ehdotuksiin, jopa etujajassa ennakkoiden arvioinnin tuloksia. Yhtenä suurimpana ratkaisuna oli toteutettu organisaatiouudistus vuoden 2000 alusta. Monien pikku yksiköiden tilalle oli syntynyt neljän kokonaisuuden tulosalue rakenne: hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen, sosiaali- ja terveystalvet, StakesTieto ja hallinto.

Jotta arvioinnit olisivat enemmän osa jokapäiväistä toimintaa kuin harvinaista herkkua, toteuttaa STM vertaisarvioinnin Stakesin toiminnoista vuonna 2002 osana tavanomaista

konsernin sisäistä arviointia. Olemme tyytyväisiä Stakesiin kohdistuvasta huomiosta ja yllepitä omasta osaamisestamme. Sitä kelpaa esitellä niin kansallisesti kuin kansainvälisesti.

INFORMAATIO-OHJAUksesta TIETO-OHJAUkseEN

Tieto-ohjauksen käsite on kuluneina vuosina saanut sisältöä. Alkuun ajatuksissa saattoi olla hyvin yksisuuntainen prosessi, jossa "ylhäältä", siis valtionhallinnosta, valutetaan tietoa "alas" kunnille ja alan työntekijöille. Tuollainen ajatus ei ole enää käypä. Tieto-ohjaus on monisuuntaista, keskustelevaa ja yhteistyössä syntyvää. Kumppanien tulee arvostaa toisiaan ja toistensa osaamista. Paikallisen tason tiedon tulee välittyä alueelliselle ja valtakunnalliselle tasolle ja paikallisten toimijoiden tulee vastavasti voida hyötyä valtakunnallisesta ja kansainvälisestä osaamisesta. Tieto liikkuu myös horisontaalisesti kaikilla tasoilla. Tieto-ohjaus kerää, välittää ja jalostaa merkitykselliseksi osoittautunutta tietoa.

Tieto-ohjauksen konsepti saa meidät tarkastelemaan omaa tutkimus- ja kehittämistyötämme toiminnan kannalta keskeisestä näkökulmasta. Mitä edellytyksiä tarvitaan, jotta tutkimustieto vaikuttaisi? Miten osallistua päätösten valmisteluun? Miten asiakkaiden ääni saada kuuluville? Miten tiedonvälityksestä huolehditaan? Miten saadut tulokset yleistetään?

Tieto-ohjauksen mahtuu monenlaisia toimintoja. Vakiintunutta menetelmien arviointia

tarvitaan niin sosiaali- kuin terveydenhuollossa. Konsultaatiolla voidaan välittää kuntiin tavoiteltavia menettelytapoja dialogisessa vuorovaikutuksessa. Laatutyöskentely on esimerkki tieto-ohjauksesta, jossa organisaatioilla itsellään on keskeinen vastuu toiminnan virityksestä ja jatkuvuudesta. Auditointia ja sertifiointia Stakes ei ole nähnyt tarkoituksenmukaiseksi ottaa valikkoonsa. Valtakunnalliset suositukset tehdään laajassa yhteistyössä STM:n ja kuntien kanssa. Tilastojen ja rekistereiden asema tieto-ohjauksessa on korostunut viime aikoina. Samalla niiden palvelukyky on lisääntynyt. Julkaisutoiminnalla on vakiintunut asemansa, ja viestinnän kehittämisen on oltava jatkuvasti työlistalla.

Stakesin kannalta suhde kuntiin käy yhä merkittävämmäksi. Koska maassa on 448 kuntaa, kaikkien kanssa ei voida jatkuvasti asioida. Keskimäärin vuodessa Stakesilla on kuitenkin yhteistyösuhde pariinsataan kuntaan. Nykyisen näkemyksemme mukaan kunnat tarvitsevat enemmänkin välineitä omaan kehittämiseensä. Tätä edustavat sellaiset hankkeet kuin benchmarking-projekti tilastollisine välineineen, dialoginen kehittämisen metodi, valmiudet arviointiin, joita FinOHTA ja FinSoc tuottavat, lastensuojelussa käytetty elämäkertamenetelmä jne. Stakesin tehtävä on kehittää tällaisia välineitä yhdessä kuntien kanssa.

PITKIÄ LINJOJA

Kymmenen vuoden aikana Stakesin keskeiset toiminnot ovat osoittautuneet kestäviksi. Niitä ovat palvelujen arviointi, hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen, teknologian kehittäminen arkipäivän tarpeisiin, tilastojen ja rekistereiden yhä parempi toimintakyky, eri ikäryhmiin (lapset, nuoret, vanhuks) huomion kiinnittäminen ja erilaisiin palvelutarpeisiin vastaaminen (vammaiset, mielenterveyspotilaat). Kun Euroopan unionin asialistalle halutaan nostaa mielenterveyskysymykset, Stakesin asiantuntijat ovat liikkeellä. Kun e-Europe syntyy, Stakesilla on tarjota monenlaista asiantuntemusta. Kun politiikan asialistalle nousevat lapsikysymykset, Stakes luo tausta-aineistoa. Kun maassa alkaa uusi muuttoliike kohti muutamaa vetovoimaista keskusta, Stakes tuottaa kehitystä kuvaavaa tutkimustietoa.

Keskusvirastoja yhdistettäessä Stakes sai STM:ltä eräänlaisen "testamentin". Sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyössä on kiinnitettävä huomiota erityisesti suuriin toisaalta molemmille kuuluviin ja toisaalta väliinputoaja-alueisiin, siis vanhustenhuoltoon, päihdehuoltoon, mielenterveystyöhön ja kuntoutukseen. Kaikkiin noihin olemme vastanneet osaamisella, kehittämistyöllä ja osallisuudella STM:n toimiin. Näihin kysymyksiin näyttää jatkuvasti kohdistuvan yhteiskunnallisia paineita.

ONKO STAKESILLA SISARLAITOKSIA MAAILMALLA?

Pohjoismaat ovat Suomelle lähin vertailun ja samastumisen kohde. Yhteiskuntien perusrakenteet ja instituutiot ovat riittävän samanlaisia, ja tilastoinnin perusteet ovat riittävän läpinäkyviä luotettavien vertailujen tekemiseksi. Suomi on tässä sisarussarjassa ollut aina köyhin ja hitain liikkumaan eteenpäin. Meidän hyvinvointivaltiomme kukkeimmillaankin, vuonna 1990, ei ollut saavuttanut sellaisia mittoja etuuksien ja palvelujen runsaudessa kuin naapurimme. Aiemmin valiteltiin usein sitä, että Suomi seurasi Ruotsia hyvinvointivaltioissa kehityksessään riippumatta siitä, miten uudistukset Ruotsissa olivat onnistuneet.

1990-luvun kehitys pohjoismaisessa sisarussarjassa on ollut erisuuntaista. Suomi otti vuosikymmenen alussa niin suuren askeleen päätöksenteon hajauttamisen suuntaan, että voimme arvioida elävämme maailman hajautetuimmassa sosiaali- ja terveydenhuollon päätöksentekojärjestelmässä. Tanska ajoi hajautettua mallia. Maassa puhuttiin 1990-luvun alussa "kolmannen vaiheen hajauttamisesta". Päätäntävalta olisi siirtynyt valtuustoilta kuntien osa-alueille suoraan kansalaisten omaehtoisille ryhmittymille. Tätä askelta ei koskaan otettu, ja valvonnan korostuessa kurssi muuttui toiseen suuntaan. Valtio, siis ministeriö, ilmoitti ottavansa vastuun vammaisten palvelujen ja oikeuksien toteutumisesta. Sosiaalihallitus lakkautettiin, ja sen tilalle tuli den Sociale Ankestyrelsen, valvontaviranomaisen, jonka tehtävänä on mahdollisimman

nopeasti reagoida kansalaisten yhä lisääntyviin valituksiin ja kanteluihin. Tanskan tapana kehittää palveluja on ollut ohjata suuria rahamääriä, satoja miljoonia kruunuja, tietyille palvelualueille, joilla on koettu kehittämisen tarvetta, kuten mielenterveystyöhön.

Ruotsin Socialstyrelsen sai lisääntyviä valvontaviranomaisen tehtäviä koko 1990-luvun. Se harjoittaa tehostunutta sosiaali- ja terveysalan valvontaa tätä varten perustettujen alue-toimipisteittensä kautta. Sillä on myös oikeus määrätä toimintoja lakkautettaviksi, jos ne eivät vastaa säädöksiä. Se julkaisi ranking-listoja sairaaloiden tehokkuudesta ja vanhainkotien laadusta, ja määräsi muun muassa erään yksityisen laboratorion toiminnan lopetettavaksi. Reaktiot julkisuudessa ovat olleet voimakkaita, erityisesti paikallisesti. Vuosikymmenen alun innostus jälkikäteisvalvontaan on kuitenkin liehtynyt. 2000-luvun toiminnan tavoitteena ei enää ole "repressiivinen jälkikäteisvalvonta" kuten kollegani Kerstin Wigzell asian ilmaisi, vaan ennalta tukevampi ja kehittävämpi ote. Vuosikymmen on myös nähnyt hallituksen panostavan voimakkaasti vanhustenhuoltoon ja mielenterveystyöhön. Niihin on ohjattu useita miljardeja kruunuja.

Pitkän, kapean ja vuoristoisen Norjan perinne on ollut vahvan paikallista. Aluehallinnolla on ollut suuri merkitys. 1990-luvulla korostuivat sielläkin valvonnan tarpeet. Lääkintöhallituksesta muodostettiin Statens Helsetilsyn, ja sen tehtävät muuttuivat. Sosiaalialalla ministeriöillä (sosiaaliministeriö,

kuntaministeriö ja perheministeriö) on ollut vahva ote ohjaukseen ja rahaa käytettävissään. Esimerkiksi lastensuojelun kohentamiseen ja alan tutkimukseen ohjattiin miljardin kruunun verran. Mielenterveystyössä on ollut oikein megaohjelma kahdeksaksi vuodeksi, kunakin vuonna kuusi miljardia Norjan kruunua. Kun hallitus sitten ilmoitti vuoden 2001 alusta ottavansa koko sairaalatoiminnan maassa valtion haltuun, yllätys oli suuri. Hanketta perusteltiin keskittämisen suuremmalla tarpeella ja laadun yhdenmukaisuuden vaatimuksilla. Samalla syntyi kokonaan uusi organisaatio. Valvonta ulotetaan määrätietoisemmin sosiaalialalle, ja uudistunut Social- och Helsetilsyn saa rinnalleen Social- och Helsedirektorat -viraston.

Stakesilla ei ole Pohjoismaissa kumppania, jonka tehtävät olisivat samanlaiset. Osin kyse on koko tutkimustoiminnan erilaisesta organisoinnista, erityisesti erillisen sektoritutkimuksen hentoudesta. Tanskan Socialforskningsinstitut on tutkimuksen osalta Stakesin sisarlaitos, kuten Norjan NOVA.

Samankaltaisuuden puute ei ole kuitenkaan estänyt vilkasta ja merkityksellistä yhteistyötä eri kumppanien kanssa.

Löytyykö sitten muualta maailmasta Stakeseja? Saalis jää aika niukaksi. Läheisimmin muistuttavia ovat AIHW, Australian Institute for Health and Welfare Canberrassa ja NIZW Utrechtissa Hollannissa. AIHW on vahva tilastojen tuottaja ja kattaa koko sosiaali- ja terveysalan. Siinä missä Stakesin lakisäätöisenä tehtävänä on seurata ja arvioida

alan kehitystä, australialainen kumppanimme pidättäytyy visusti esittämästä tulkintoja tilastojensa perusteella. Maan hallitus kokee tällaisen liian poliittisena toimintona. Toisaalta AIHW:lla on vahva kehittämisote muun muassa vanhusten palveluissa.

NIZW, jonka tehtävät kattavat sosiaalialan ja perusterveydenhuollon, operoi Hollannissa kentällä, jossa kunnilla ja järjestöillä on voimakas sanansija. Siksi sen neuvottelumekanismit kuntien kanssa ovat kiinnostavia. NIZW käynnistää monivuotisia projekteja kuntaken-

Stakesia tarvitaan politiikkalinjausten analysoinnissa ja ennakoinnissa.

tän kanssa palvelujen kehittämiseksi. Se ei kuitenkaan voi saada valtuutta hankkeen käynnistämiseksi ennen kuin kunnat ovat sitoutuneet ottamaan palvelun omaksi toiminnakseen projektin päättyessä. Rahoitus on laskevaa. Ensimmäisenä vuonna valtio maksaa kaiken, viimeisenä enää ohuen siivun. Jos kokeilu ei onnistu, se voidaan viheltää poikki tarkistuspisteissä.

MINNE ETEENPÄIN?

Kymmenen vuotta on lyhyt aika kokonaiselle laitokselle vakiinnuttaa toimintaansa. Uskallan arvioida, että Stakes on tehnyt toimintansa välttämättömäksi ministeriölle, tärkeäksi poliittisille päättäjille ja kiinnostavaksi suurelle yleisölle. Maailma ei pysähdy ympärillämme. On jatkuvasti reagoitava erilaisiin haasteisiin ja ennakoitava niitä.

Stakes on luonut strategiaansa pitkin matkaa, ja nykyinen dokumentti vuodelta 1999, "Stakes uuden vuosituhatvuoden alussa", kurottua vuoteen 2007. "Vuonna 2007 Suomi on dynaaminen ja monisärmäinen tietoyhteiskunta, jossa Stakes edistää hyvinvointia ja terveystä, kestäväää kehitystä ja tasa-arvoa. Stakes vaikuttaa sosiaali- ja terveysalan tiedon ja osaamisen kärjessä. Se luo uudenlaisia tutkimuksen, kehittämisen ja tietovarantojen yhdistelmiä ja tiedon hyödyntämisen käytäntöjä. Stakes on tavoiteltu yhteistyökumppani kotimaassa ja kansainvälisesti. Yhteisönä se kannustaa luovuuteen ja yhteistoimintaan."

Vuonna 1999 aloitettiin Stakesissa BSC-työ. Balanced Score Card -menetelmä tuli taloomme silloisen HAUSin ohjaamana ja soveltamana. Se on ohjannut ajatuksiamme työmme vaikuttavuuden suuntaan ja vaikuttavuuden mittaamisen haasteelliseen tehtävään. Kun sosiaali- ja terveysministeriö uudisti stra-

tegiaansa vuonna 2000, oli mieluista todeta, että stakeslaisten aiemmat linjaukset sopivat hyvin ministeriön valintoihin. Nyt hallinnonalalla on käytettävissä kunnan valikoima kansallisia linjauksia, kuten Terveys 2015, ministeriön strategia vuoteen 2010 ja konsernin yhteinen BSC-työ, joka alkaa 2002.

Jos valtion ohjauksessa meilläkin siirrytään tehostuneeseen ohjaukseen ja valvontaan, Stakesin on kyettävä tuottamaan tietoa, joka palvelee tuota tarkoitusta. Jos EU:n sosiaalipoliittinen ja terveyspoliittinen linjanveto tulee avoimemmaksi ja sen toimivalta kasvaa OMC:n (open method of coordination) myötä, Stakesia tarvitaan politiikkalinjausten analysoinnissa ja ennakoinnissa. Jos taloudellisessa kehityksessä tapahtuu suuria muutoksia, turvaverkon silmukkojen ja aukkojen tunnistaminen on tärkeää. Jos tietoyhteiskunta kiihdyttää kehitystään ja toimii 24 tuntia vuorokaudessa vuodet ympäriinsä reaaliajassa, meidän on tunnistettava arkielämän ilmiöt, olipa sitten kyse vanhusten osallisuudesta, työ- ja perhe-elämän yhteensovittamisen tarpeista, syrjäytymiskehityksen vaaroista tai nuorten elämänhallinnasta.

Mielenkiintoinen tulevaisuus on edessä ja paljon osaamista käytössä. Stakes ei pysähdy. Se kehittyy eteenpäin kurottaen varpaisillaan, kuten kymmenvuotiaalle sopiinkin.

*Miltä
lapsi näyttäi?*

intellectual soul mate

FINNISH SOCIAL POLICY EXPERTS HAVE LONG CO-OPERATED WITH ALAN WALKER, PROFESSOR OF SOCIAL POLICY AT THE UNIVERSITY OF SHEFFIELD, ENGLAND. PROFESSOR WALKER SAYS THAT HE HAS FOUND INTELLECTUAL SOUL MATES IN FINLAND AND PARTICULARLY AT STAKES. HE THINKS THAT RESEARCH DONE BY STAKES IS PROFOUND, INNOVATIVE AND INTERNATIONALLY SIGNIFICANT.

10th Anniversary

It is a great pleasure and a privilege for me to contribute to this publication marking the tenth anniversary of STAKES. Let me begin by congratulating the staff of the organisation, at all levels, on ten very successful years of major contributions to the development of social and health policy and practice in Finland and in many other countries. My reflections on STAKES are personal (objective accounts can be found in the report of the International Evaluation of STAKES published in 1999 and the Follow-up report published last year).

My association with STAKES and one of its predecessors, the National Board for Social

Welfare, goes back more years than I care to remember and began long before I visited Finland for the first time. By attending various international conferences I encountered a series of social policy experts from Finland all of whom were characterised by three features: the high quality of their scientific research, the fact that they espoused a broad and theoretically grounded perspective on social policy and they all had some association with the National Board for Social Welfare. I should add that many of them were women also and this was unusual at that time. They have all grown in scientific stature since those early days and are now leading figures in European social and

health policy or in related organisations as well as in their native Finland. I will resist the temptation to name them otherwise this short piece will turn into a list. Also, I should add, I have so many friends and colleagues in STAKES that I risk offending some if they are not mentioned!

INTELLECTUAL SOUL MATES

In a very real and personal sense my own development as a European social policy analyst has been linked at key points with Finland. My perspective on social policy has always been that it is a rationale as much as reified phenomenon and that it encompasses all collectivities and groups and not only the state (national or local). My sociological analyses was also underpinned by a critique of the economic domination of all policy making, including social policy – a process that has been emphasised by economic globalisation. Back in the 1980s these ideas were radical, in the UK at least, and I found it difficult to locate scientists with a similar perspective. In the era of Mrs Thatcher many of my UK colleagues abandoned the critical role of science: to tell the truth to power. However my first visit to Finland transformed my search for intellectual soul mates. The occasion was a National Board sponsored conference, one of many held around the world on “the future of the welfare state” and two novel experiences

I am impressed
by the quality of
the work of
STAKES.

in particular made a lasting impression on me.

When I had delivered my paper at the conference the first person to speak, from the front row, after some flattering remarks said “...but you haven't mentioned wood”. I thought that I had misheard and asked him to repeat himself but, sure enough, the word was “wood”! He then explained the significance of wood to the Finnish economy and we had a fascinating discussion about ecological policy as a form of social policy. When the rest of the group joined in I realised that there were many people in Finland that shared my comprehensive perspective on social policy. I had found an intellectual home! I then actively sought out publications from Finnish colleagues.

The second experience was much more shocking. At the bottom of the programme for the first day was written “sauna”. I had ignored this and, frankly, did not know what it meant. Until that is I arrived at Vappu Taipale's house and was informed, charmingly, that this was customary practice. It is hard to convey the

shock this induced (rather like jumping into the cold pool after a sauna) but I borrowed some swimming trunks and had the first of many wonderful saunas. I soon realised the cultural, as well as the physical and mental value of the sauna and am convinced that it is the key to a highly successful conference.

INTERNATIONAL PROMINENCE IN TEN YEARS

Looking back today, beyond my personal gratitude to Vappu and her colleagues for the co-learning we have enjoyed together, it is impossible to recognise the organisation as it once was. True, many people are the same, and loyalty is a hallmark of the STAKES approach, but it seems that nowadays everyone in Europe has heard about the organisation or knows somebody who works there. How is it that a national body, only 10 years old, in one of Europe's smallest countries has achieved so much prominence? To my mind there are three key factors in this international success.

First of all there is the very high quality of the social scientists that work for or who are associated with STAKES. I have read a significant proportion of the output (in English) from STAKES over the years and, in a concentrated way, for the recent International Evaluation. I am constantly impressed by the depth and quality of that work and it has been a pleasure to watch the intellectual growth of

some leading researchers that I first knew as very junior staff. STAKES has an excellent record for nurturing talent, an achievement not unrelated to the third factor in my list.

Secondly, there is the breadth of the research that STAKES undertakes to such a high quality. Whatever the problem that policy makers are grappling with, STAKES has conducted research on it and very often it is the first or the leading example. This ranges from the structure and effectiveness of welfare and the health care services, to the promotion of health and well-being, to independent living, social security, social exclusion, alcohol and drug abuse, mental health, suicide, the care of older people and so on and so on. STAKES staff have also produced some of the best academic books available on social policy.

The organisation
and its staff have
faced many
challenges in
recent years.

STAKES has vital roles to play in closing the gap between science and society.

THE CHARISMA OF THE DIRECTOR GENERAL

Thirdly, there is the charisma and forward vision of the Director General, Vappu Taipale. I have broken my vow not to mention names but it is impossible to acknowledge the international stature of STAKES without mentioning her role. Vappu has championed the organisation, and Finnish social policy in general, within the EU and is widely respected both within the European Commission and the other Member States. Without her personal qualities and immense ability I do not think that the high quality and scope of the science that STAKES generates would have been sufficient to attain the familiarity it has in the heights of the European policy making processes. She has been an essential promoter of and conduit for the work of colleagues, quite

apart from the huge contribution that she herself has made to European social policy. This is not to imply that Vappu is a one-person band, that is far from the truth, she is a team player and has gathered around her a highly talented team. Also she has received the support of colleagues in the other research institutes and in the Ministry of Social Affairs and Health. In my view, however, she has led by example.

LOOKING FORWARD

Let me end by looking forward, what will the next 10 years hold for STAKES? I know that I speak for all of my colleagues in the International Evaluation Team in saying that I hope for stability and the possibility of growth. The organisation had proved itself to be at the forefront of European developments in the health and social policy fields and it must retain that position. It has made major contributions to the re-growth of health and social care provision in the recently democratised states of Central and Eastern Europe and, through HEDEC and projects such as the Globalisation and Social Policy Programme (jointly with my university) is influencing the global debate on social development. This international outreach work has created tension with regard to STAKES' work at home with the municipalities, but these are not inevitable and the organisation

has a sound plan to ensure that the benefits of such projects are brought home in a systematic way.

The organisation and its staff have faced many challenges in recent years, including the impact of recession in the mid 90s, budgetary constraints, the changes introduced following the International Evaluation and the loss of some key researchers in 2000–2001. Despite these difficulties STAKES has remained highly productive. It has an ambitious vision for the next five years but it is the responsibility of the Ministry of Social Affairs and Health and the municipalities to ensure that STAKES is not faced with an impossible task. Its contribution is more vital today than ever before at home and abroad, and will be for many years

to come. At home its key role as the national research and development institute in social welfare and health must be further strengthened, which will require additional resources. In my view STAKES should continue to enlarge its capacity as a communicator for scientific research to practitioners, policy makers and citizens – it has vital roles to play in promoting evidence-based policy and practice and in closing the gap between science and society. Abroad, the enlargement of the EU will set a new challenge for STAKES which, surely, will be seen as a model for the new Member States; while, further afield, the need for a socially responsible form of globalisation calls out for its scientific expertise. This should keep STAKES busy for the next 10 years!

maistereita ja tohtoreita

TURUN YLIOPISTON SOSIAALIPOLITIIKAN PROFESSORI,
VALTIOTIETEEN TOHTORI OLLI KANGAS VERTAA
YLIOPISTOJEN JA STAKESIN SUHDETTA JÄÄKIEKON
KASVATTAJASEURAAAN JA AMMATTILAISKAUKALON,
JOKA HOUKUTTELEE KYVYKKÄITÄ PELAAJIA.

Numeroniset ja hämäräheikit

Laadin takavuosina pienen kirjoitelman Janus-nimiseen lehteen. Minä ja minun kaverit -jutussani kävin läpi Januksessa julkaistujen artikkeleiden lähdeviitteet. Selvitin, kuka kirjoittajista viittaa kehenkin. Millaiset Suomen sosiaalipoliittiset lahkot ovat?

Tuolloin hahmottui selvä Helsingin ja Tampereen – osittain myös Jyväskylän – muodostama sosiaalipoliittisen ajattelun vuo, jonka ulkopuolelle muut laitokset jäivät. Selvimmin tästä akateemisesta valtavirrasta poikkesi Turun (ja Åbo Akademin) sosiaalipoliittikan laitos. Turun perifeerisyys tosin pieni, jos tarkastelua laajennettiin yliopistomaail-

man ulkopuolelle. Janukseen kirjoittaneet Stakesin tutkijat nimittäin katselivat myös länteen. Se kuvastaa ajattelun ja tutkimustoiminnan yhtäläisyyksiä ja päällekkäisyyksiä Länsi-Suomessa sijaitsevan edustamani pienehkön yliopistollisen opetus- ja tutkimusyksikön ja Stakesin välillä.

KILPAILUA SAMOISTA RAHOISTA

Yhtäläisyyksistä huolimatta, tai ehkä juuri niiden vuoksi, oman laitokseni suhde Stakesiin on kaksijakoinen. Olemme ystäviä ja kollegoita, mutta myös kilpailijoita. Pelaamme osin

Stakes on palkannut mainioita maistereita ja tettäviä tohtoreita riveihinsä.

samoilla, osin erilaisilla säännöillä. Tämä saattaa joskus aiheuttaa pientä skismaa ja hankausta.

Aiemmin Suomen Akatemian tutkimusrahat olivat enemmän tai vähemmän yliopistotutkijoiden yksinoikeus. Nyt Stakes kilpailee samoista määrärahoista.

Akateemisten tutkijoiden näkemyksen mukaan kilpailu ei ole reilua. Stakesilla on valtion virastona tietty etulyöntiasema. Usein Stakes osallistuu ohjelmien suunnitteluun ja stakeslaiset saavat sisäpiiritietoja. Stakesilla on käytössään aineistoja, jotka eivät muille kos-

kaan avaudu tai joita muut tahot joutuvat joko itse kokoamaan tai ostamaan kalliilla rahalla Tilastokeskuksesta. Stakesin edustajien mukaan yliopistotutkijat taas ovat vain kateellisia, koska eivät pärjää vertaisarviointeihin perustuvassa täysin reilussa rahanjaossa.

KASVATTAJASEURA JA DOLLARIKAUKALOT

Niin tai näin. Yliopistolaitoksen edustaja voi kuitenkin aidosti olla iloinen siitä, että Stakes on kiitettävällä tavalla palkannut mainioita maistereita ja tettäviä tohtoreita riveihinsä.

Oman laitokseni – ja uskon saman päivän laajemminkin muihin vastaavan tyyppisiin laitoksiin – suhde Stakesiin on vähän samantapainen kuin jääkiekossa kasvattajaseuran suhde NHL:ään. Suomalainen seura tekee juniorityötä ja kasvattaa kiekkotaitureita, joista dollarikaukalot ovat kiinnostuneita. Suuren maailman ja kahisevien rahojen houkuttamana taitavimmat lähtevät kokeilemaan onneaan.

Stakes pystyy suurena talona antamaan paremmat työehdot: korkeamman palkan ja lupaamaan useampia töiden pätkiä. Yliopisto pystyy lupaamaan vain säkillisen pimeyttä ja kourallisen tuhkaa. Mukavaa tällaisissa nuorten tutkijoiden pelaajamarkkinoissa on nähdä, että omat juniorit kelpaavat muihinkin kaukaloihin. Huonoa kasvattajalaitoksen kannalta on se, että usein juuri ne pelaajat, jotka seura haluaisi itsekin pitää ja jotka muodostaisivat tulevan, voittavan joukkueen ykkösketjun,

ovat kaikkein kysytyimpiä ja kaikkein innokkaimpia lähtemään.

Kasvattajan ja pelaajavalmentajan roolista on mielenkiintoista seurata lähtijöiden myöhempää uraa. Monelle lähtijälle ensimmäinen pettymys on se, että se muutama satanen, jonka Stakes periferiayliopistoon verrattuna pystyy maksamaan enemmän palkkaa, häviää tuhkana tuuleen Helsingin hintoihin.

Osa lähtijöistä taas pettyy rooliin, jota heille uudessa kaukalossa tarjotaan. Virtuoosimaisen ja tuulennenopean kiekkotaiturin on vaikea äkkiseltään hyväksyä sitä, että hän joutuu jäällä pelkästään passailemaan ja järjestämään avopaikkoja muille nimekkäimmille senioripelaajille. Se kysyy talkoohenkeä. Osa hyväksyy tilanteen ja odottaa omaa senioriteettivuoroaan, osa vaihtaa seuraa. Jokunen joutuu farmiin. Lopulta muutamat palaavat monia kokemuksia rikkaampana takaisin kasvattajaseuransa runkopelaajiksi.

Näinhän systeemin pitääkin toimia.

VAPAA RESONEERAUS JA SEKTORITUTKIMUS

Näinhän se ei kuitenkaan toimi. Suomalaisessa sosiaalitutkimuksessa tehdään jyrkkä rajanveto ns. akateemisen ja ns. sektoritutkimuksen välillä. Tuota rajaa ei helposti ylitetä.

Yliopistoihmisten mukaan vain akateeminen tutkimus on oikeata tutkimusta. Stakes ja muut sektoritutkimuslaitokset tuottavat toimeksiantoon perustuvia selvityksiä, joilla ei

ole mitään teoreettista kiinnostavuutta. Sektoritutkijat – ja myös poliittiset päättäjät – puolestaan moittivat akateemisia tutkijoita, että näiden ajattelu on hämärää, niin pitkää ja laveaa, että siitä ei ota selvää itse Erkkikään. Jako näyttää tapahtuvan numeronisseihin ja hämäräheikkeihin.

Eräässä mielessä yliopistojen asema Stakesiin verrattuna on tässä jaossa ollut vähemmän tuskainen. Akateemiseen elämään on nimittäin jo määritelmällisesti kuulunut aimo annos hämäräheikkyyttä, maallisista huolistista vapaata resoneerausta, jolla ei edes kuvitellakaan olevan yhteiskuntapoliittista relevanssia. Yliopistotutkijat ovat tulleet toimeen vallan mainiosti ilman yhteiskuntaa ja sen arkipäiväisiä ja kiinnostamattomia ongelmia.

Selvillä numeroilla
on helpompi
vakuuttaa
kuin hämärillä
ajatuksilla.

Stakesin tilanne on ollut hankalampi. Stakesin olemus ja missio on keskushallintoa palveleva numeron tuottaminen. Samalla Stakes on yrittänyt pitää yllä yhteiskuntakriittikiä. Tästä syystä Stakesin kulttuuri on näihin päiviin saakka sallinut ja jopa rohkaissut myös akateemistyyppistä syvämietteisyyttä. Eräällä tavalla Stakes on ollut sektori- ja akateemisen tutkimuksen hybridi, joka on menestyksellisesti toiminut sekä numeronissenä että hämäräheikkinä.

LINJA HAKUSALLA

Ulkopuolisesta tarkkailijasta näyttää siltä, että tällä haavaa Stakesin linja on hivenen hakusalla. Tulisiko Stakesin olla tehtävänsä mukaisesti sosiaalipalveluita tutkiva laitos? Kuuluuko toimenkuvaan myös tulonsiirtojärjestelmien arviointi, vai pitäisikö jättää se sosiaalivakuutuslaitosten huoleksi? Pitääkö Stakesin tehdä yleistä yhteiskuntapoliittista tutkimusta vai uskoa se akateemisen tutkimuksen huomaan?

Linjan epäselvyys voi olla tarkkailijan silmässä, tai Stakesin tilanne on todellakin muuttumassa. Lienee niin, että keskushallinto pyrkii rahahanoja säätelemällä entistä enemmän suitsemaan Stakesia kuten muitakin valtiollisia sektoritutkimuslaitoksiaan. Ministeriö odottaa tuloksia, numeroita. Selvillä numeroilla on helpompi vakuuttaa kuin hämärillä ajatuksilla. Kaventuvat voimavarat johtavat väistämättä priorisointiin henkilöstöpoliti-

Yhteiskunta- poliittisesti relevantti tutkimus on päivän sana.

kassa ja tutkimussuuntauksissa – mitä Stakes ei vielä ole tehnyt.

Niukentuvat resurssit ja keskushallinnon lyhenevä lieka merkitsevät pahimmillaan sitä, että Stakesin tutkijat voivat kyllä vapaasti esittää omia kriittisiä mielipiteitään, kunhan nuo mielipiteet vain pysyvät oman talon seinien sisäpuolella.

ERO HÄMÄRTYY?

On kohtuuden nimissä sanottava, että myös yliopistojen tilanne on muuttumassa ainakin kahdessa suhteessa. Ensinnäkin lisääntynyt tulosvastuu merkitsee sitä, että ainakin professoreiden aika kuluu hallinnoimiseen ja opeutukseen. Tutkimus on ylellisyyttä, johon ei enää näytä olevan sen kummemmin varaa kuin todellisia mahdollisuuksiakaan.

Toisekseen, yliopistotutkimus joutuu sekin pohtimaan omaa rooliaan ja missiotaan. Tässä suhteessa uskon muutoksen olevan meneillään. Yhteiskuntapoliittisesti relevantti tutkimus on päivän sana ja tässä kenties uskon enemmän nisseen kuin heikkiin. Uskon, että raja akateemisen ja sektoritutkimuksen välillä tulee kaventumaan ja luomaan mahdollisuuksia aidolle yhteistyölle.

Lopuksi eräs muisto muutaman vuoden takaa. Olimme juuri myyneet nuoren, mieles-

täni hyvin taitavan keskushyökkääjän Stakesin joukkueeseen. Tapasin Tukholmassa monen suomalaisen tunteman professori Walter Korven, joka sattui kysymään, mitä mainitulle kaverille kuuluu. Kerroin hänen siirtyneen Stakesin tutkijaksi. Tähän Walter tyypilliseen tapaansa tokaisemaan: ”Jaha, jaha. Voihan piru. On se kyllä aivan liian hyvä kaveri sinne Stakeeseen. Vaikka eihän se ihan huono laitos ole se Stakeskaan.”

Eikä olekaan – kymmenvuotiaaksi!

hyvä sisar verkostossa

VARATUOMARI, KANSANEDUSTAJA
PAULA KOKKOSEN MIELESTÄ LAKKAUTETUN
LÄÄKINTÖHALLITUKSEN AIKONAAN LAATIMIA
OHJEITA KAIVATAAN EDELLEEN — JA KÄYTETÄÄNKIN.
STAKESIN SEURAAVALTA KYMMENELTÄ VUODELTA
KOKKONEN TOIVOO, ETTÄ AINEISTON KERÄÄMISEN,
TUTKIMISEN JA ANALYSOINNIN JÄLKEEN TULISI
ONGELMIEN RATKAISUN AIKA.

Muistoja, kokemuksia, näkemyksiä

Yksittäinen työpäikkani lääkintöhallitus lakkautettiin vuonna 1991. Sen sisarvirasto sosiaalihalitus koki samaan aikaan saman kohtalon. Sen ajan viisaat olivat lakkauttamisprosessin aikana keinoedelmöittäneet sosiaali- ja terveyshallituksen (STH), joka syntyi välittömästi kahden edellä mainitun viraston lakkautuksen jälkeen.

Keinoedelmöityshankkeen aikana monet meistä epäilivät uuden tulokkaan geenien yhteensopivuutta. Se pantiin mutinoista huolimatta alulle ja synnytetttiin. Onneton ehti elää kituuttaa vain vajaat kaksi vuotta ja siitäkin pitkän ajan terminaalivaiheessa.

Ajankohdan viisaat olivat terminaalivaiheen aikana etsineet uusia geeniyhdistelmiä, ja tulos olikin tällä kertaa selvästi entistä parempi. Tulokkaita oli kaksi, ja ne molemmat ovat eläneet jo lähes kymmenen vuotta. Toinen tulokkaista sai nimekseen Sosiaali- ja terveystalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes, toinen Terveydenhuollon oikeusturvakeskus TEO.

Stakesin tehtäväksi säädettiin sosiaali- ja terveystalan tutkimus- ja kehittämistehtävät. TEO taas sai osakseen huolehtia terveydenhuollon eräistä lakisäätteisistä tehtävistä. Sosiaali- ja terveydenhuollon yleinen johto, ohjaus ja valvonta säädettiin kuuluvaksi sosiaali- ja terveysministeriölle.

STAKES YHTEISTYÖKUMPPANINA

Stakesin suhteen minun on helppo kokea itsemi yhteistyökumppaniksi. Siellä on vieläkin suuri joukko lääkintöhallituksen ja sosiaali- ja terveyshallituksen aikaisia työkavereita. Tuttuja ihmisiä on helppo lähestyä. Ainakin alkuvuosina vielä tiesin, kuka hoitaa mitäkin asioita ja kuka on alan paras asiantuntija maassamme.

Ensimmäisellä kansanedustajakaudellani (vuodesta 1995 alkaen) sattui usein, että mainitessani jonkin tiedon tai tietolähteen viitaten Stakesiin, sen rekistereihin tai asiantuntijoihin, eräät kansanedustajat ärtyivät ja kysyivät, miksi heille ei ole kerrottu, että sieltä voi saada asiaa tietoja. Se, ettei kaikilla ollut samoja tietoja, ei välttämättä johtunut siitä, että joku olisi tietten tahtoen pantannut tietoa.

Stakesin nimi on vuosien mittaan tullut tutuksi kansanedustajillekin. Yleisesti tiedetään, että siellä tiedetään alan asioista. Olen ollut havaitsevinani, että sen julkinen imago on painottunut sosiaalialan asioihin. Tämä johtuu siitä, että monet sen näkyvät hahmot tekevät ja ovat tehneet uraa uurtavaa työtä perinteisesti sosiaalialaksi mielletyllä alueella.

Stakes on minulle myös "hyvä sisar" -verkoston tärkeä osa. Kun minut aikoinaan hou-

kuteltiin kutsumaan lääkintäoikeuden maailmankongressi (World Association for Medical Law; WAML 2000) Suomeen, käännyin YVA-vetoomuksen muun muassa pääjohtaja Vappu Taipaleen puoleen. Hän oli heti mukana täysin sieluin, kuten kokemukseni mukaan Taipaleen perheessä yleensäkin ollaan, kun ollaan jossakin hankkeessa mukana.

Kongressin päämaja sijaitsi Stakesissa. Monia menestyksellisiä sekä kotimaisia että kansainvälisiä kongresseja luotsannut Pirkko Kuorehjälvi nimettiin kongressin pääsihteeriksi. Kun tiesin Vappu Taipaleen kyvyn tarvittaessa muuttaa voimat varoiksi ja tunsin Pirkko Kuorehjälven kyvyn organisoida asioita käytännössä, saatoin nukkua yöni rauhassa kaikki nuo vuodet, jotka kongressia valmisteltiin. Stakesista oli suuri joukko henkilökuntaa kytkeyty tavalla tai toisella kongressin järjestykseen.

Noin tuhat henkilöä 52 maasta kertoo tänä päivänäkin, miten upeita suomalaisia he kohtasivat kongressissa. He kertovat myös, että täällä osataan organisoida kokous, jossa kaikki toimii. Kongressi oli järjestön yli kolmekymmentä vuotta kestäneen historian onnistunein.

Imago
painottunut
sosiaalialan asioihin.

NAISKAUPPAA KURIIN

Kun naiskauppa koki 1990-luvun alkuvuosina laman myötä uuden tulemisen, keräsin TEOon joukon kellokkaita. Eturivissä oli tietysti Stakesin pääjohtaja Vappu Taipale. Joukossa oli

nykyinen presidentti Tarja Halonen, nykyinen kulttuuriministeri Kaarina Dromberg, Pohjoismaiden neuvoston yleiskokouksen puheenjohtaja Outi Ojala ja eräitä muita. Päätimme, ettemme naisina ja aikalaisina voi vain seurata, miten "strippi-baareja" syntyi joka niemeen ja notkelmaan ja miten naisia vaadittiin tarjoilemaan yläosattomissa asuissa ja jossain nähtävästi alaosattomissakin. Samaan aikaan nähtiin myös katuprostituution uusi tuleminen erityisesti Helsingissä. Osa luomakunnan kruunuista katsoi oikeudekseen huudella hintatiedusteluja missä tahansa, koska tahansa ja kenelle tahansa.

Sovittiin, että Halonen ottaa naiskauppasian esille Euroopan neuvostossa, Ojala eduskunnassa, Dromberg naisverkostossa ja minä Helsingin kaupungin valtuustossa. Vappu lupasi aloittaa Stakesissa projektin, jossa naisten asemaa ja hyväksikäyttöä selvitettäisiin ja ongelmia pyrittäisiin ratkomaan.

Stakesin rooli tämän ongelman käsittelyssä on ollut hyvin merkittävä. Suomessa on paljolti Stakesin projektin seurauksena ymmärretty, että emme voi sulkea silmiämme siltä, miten omat kansalaisemme käyttäytyvät naapurimaissamme tai kaukomailla. Seksin ostaminen alaikäisiltä on kaikkialla rikos. Hankkeen myötä on voitu keskustella ihmisten esi-neellistämisestä ja siitä, kenen etua palvelee se, että kaikki on kauppatavaraa.

Tässäkin tapauksessa Stakes on onnistuneesti osallistunut yhteiskunnalliseen keskusteluun siitä, minkälaisen maailman haluamme jättää jälkipolvillemme. On myös alettu

ymmärtää, että prostituutioon liittyy kiristystä, rahanpesua ja huumeerikollisuutta.

OVATKO ASIAT HUONOMMIN?

En halua väheksyä epäkohtia politiikkona ja ihmisenä, mutta on pakko välillä kysyä, ovatko asiat maassamme todella yhä huonommin. Tällaisen käsityksen saa helposti, jos perustaa tietonsa joukkotiedotusvälineisiin.

Stakesinkin tutkimuksista ja selvityksistä tiedotusvälineet poimivat yleensä negatiivisen aspektin. Viime vuonna ilmestyi selvitys lasten olosuhteista (Marjatta Bardy et al.: Mikä lapsiamme uhkaa?). Julkisuudessa tuli heikosti esiin se, että kaksi kolmasosaa lapsista voi kenties paremmin kuin koskaan. Jossakin on sentään tässä maassa onnistuttu.

Erilaisten selvitysten perusteella tiedämme, että suomalaiset ovat sairaampia kuin koskaan, vaikka suomalaiset ovat terveempiä kuin koskaan! Kun asioita yksinkertaistetaan ja katsotaan mieluiten negatiivisesta näkökulmasta, saadaan aikaan ilmapiiri, jossa ammatti-ihmiset kokevat riittämättömyyttä ja palavat sen vuoksi loppuun.

SANA LIHAKSI

Stakes voisi nykyistä näkyvämmällä tavalla nostaa esiin innovaatioita ja hyviä käytäntöjä, joitten soisi leviävän sosiaali- ja terveydenhuollon

alalla. Raportteja laaditaan ja selvityksiä tehdään, mutta sana ei tahdo riittävän ripeästi muuttua lihaksi. Palkitseamalla näyttävästi "vuoden teko" saattaisi hyvä kello kuulua kauas, ja se voisi myös auttaa henkilökuntaa jaksamaan.

Perustuslakivaliokunnan puheenjohtajan näkökulmasta näyttää siltä, että ihmiset eivät ole yhdenvertaisia lain edessä. Siinä missä yksi kunta järjestää riittävät palvelut kaikille asukkaalleen nopeasti ja tehokkaasti, joudutaan toisaalla jonottamaan ja anelemaan palveluja. On kuntia, joissa sosiaali- ja terveysmenot tietoisesti alibudjetoidaan. Kuka panee kunnat järjestykseen? Stakesilla ei ole siihen muita keinoja kuin informaatio-ohjaus. Se on mielestäni osoittautunut tehottomaksi.

Eduskunta on jo joutunut korvamerkitsemään varoja sellaisiin kuntien velvollisuuksiin kuuluviin tehtäviin, joita ei patisteluista huolimatta ole hoidettu. On olemassa vaara, että näin käy yhä useampien tehtävien osalta. Tällöin ollaan tulossa tilanteeseen, jossa valtio on ostaja/tilaaja ja kunnat ovat tuottajia. Mielestäni ei ole kokonaisuuden kannalta edullista, että hallinnonala hoidetaan siten, että eduskunta ad hoc suuntaa rahatykin milloin mihinkin akuuttiin ongelmaan. Yleisen elämäkokemuksen perusteella on luvallista todeta, että äänekkäimmät voittavat helposti hiljaiset kärsijät, kun ongelmat tuodaan julkisuuteen.

Aika alkaa olla kypsä siihen, että annetaan jollekin toimijalle enemmän valtaa tarvittaessa puuttua sosiaali- ja terveydenhuollon toimin-

tojen järjestämiseen, elleivät kansalaiset saa riittäviä palveluja. Koko maassa olisi määriteltävä kaikille asukkaille tarjottavien palvelujen hyväksyttävä laajuus, laatu ja taso, jonka saisi ylittää, mutta ei saisi alittaa.

AINA ON PULA

Terveydenhuollossa on tehty sormiharjoituksia toimintojen priorisoinnissa. Erilaisia maailmalta kehiteltyjä malleja on arvioitu. Niitten perusteella on yritetty arvioida, minkälainen muunnelmä toimisi meidän oloissamme. Stakeskin on kantanut kortensa kekoon tähän keskusteluun. Vakaa käsitykseni on, että terveydenhuollossa ei voimavarojen riittämättömyydestä päästä koskaan eroon. Näin on aina ollut ja näin on aina oleva. Aina on jonkin asteinen pula. Sir Douglas Black on todennut, että "vaikka koko kansantuote käytettäisiin terveydenhuoltoon, silti jäisi paljon tekemättä". Sosiaalihuollon alalla voi tilanne olla teoriassa toinen.

Lääkintöhallitus antoi aikanaan ohjeita potilaitten asettamisesta kiireellisyyssjärjestykseen. Toimintaa ei siihen aikaan kutsuttu priorisoinniksi. Nuo ohjeet ovat mielestäni kestäneet ajan kulun. Niissä ei lueteltu yksittäisiä diagnooseja, vaan oli arvioitava, onko potilas kiireellisen eli välittömän hoidon tarpeessa vai voiko hän odottaa viikon tai kenties pitempään. Arvio oli luonnollisesti lääkärin tehtävä. Edellä mainituin perustein hänet asetettiin ensimmäi-

seen, toiseen tai kolmanteen kiireellisyyssluokkaan. Jos potilasta ei otettu jonoon, hänellä oli oikeus edellyttää olevansa lähettäneen tahon hoidossa. Potilaalle ei voitu ilmoittaa, että häntä ei hoideta. Tiedotusvälineistä päätellen tämä näyttäisi olevan nykyinen käytäntö.

Tehottoman hoidon antamista potilaalle pidettiin epäeettisenä. Sitä se on edelleenkin. Epäeettistä on myös potilaan hylkääminen. Saattohoidon uranuurtajilla oli tapana sanoa, että "silloin kun ei enää voida tehdä mitään, voidaan vielä tehdä paljon". Tämä pätee edelleen.

ON ONGELMIEN RATKAISUN AIKA

Olen ymmärtänyt, että kentällä kaivataan useissa asioissa nykyistä täsmällisempiä ohjeita ja neuvoja. Lääkintöhallituksen vanhat ohje- ja yleiskirjeet ovat kysytyä tavaraa siitä huolimatta, että ne on kumottu viraston lakkauttamisen vuoksi.

Nykyisessä yhteiskunnallisessa keskustelussa kaivataan auktoriteetteja ja rajojen asettajia. On nähty, että vapaa kasvatus on johtanut epävarmuuteen, kaaokseen ja turvattomuuteen. Vanhemmuus on monelta kadoksissa. Opettajat eivät aina uskalla ottaa kasvattajan roolia ja ammattiauttajia huudetaan apuun.

Ammattiauttajat sanovat, että "yksi painavimmista syistä lasten pahoinvointiin on se, että lapsella on liian vähän mahdollisuuksia olla läheisen ihmisen kanssa. Me korostamme liikaa

Kentällä kaivataan täsmällisempiä ohjeita ja neuvoja.

vertaisryhmien sosiaalisia kontakteja. Eli aikuiset viettävät aikaa aikuisten kanssa ja lapset toistensa kanssa. Lapsen tasapainoinen kasvu edellyttää kuitenkin sitä, että hänellä on riittävästi aikaa tunnetasolla läsnä olevan aikuisen kanssa ja lisäksi riittävästi jatkuvuutta saman aikuisen kanssa. Vertaisryhmät eivät pysty kasvattamaan lasta." (Lapsen hätä kasvaa: Anttila, Pekka: SK, N:o 36, 6.9.2002: s. 41–45)

Edellä mainitusta huolimatta ammattiauttajatkin peräänkuuluttavat lisää ammattilaisia, kun jonkun pitäisi olla huolissaan ongelman ehkäisystä. Olisi palattava ajassa askel taaksepäin ja annettava lapsille aikaa.

Stakesissa on kymmenen vuotta tutkittu, kerätty aineistoa, analysoitu, vertailtu, nostettu esiin ongelmia ja epäkohtia, kehitelty hyviä toimintamalleja ja väitely. Seuraavat kymmenen vuotta voisivat olla painotetusti ongelmien ratkaisun aikaa.

Sosiaali- ja terveydenhuollon ongelmat tiedetään varsin hyvin. Niiden luovassa ja ennakkoluulottomassa ratkaisemisessa ja mallintamisessa on Stakesille haastetta yllin kyllin.

ajat muuttuvat, muuttuuko ihminen

HÄMEENKYRÖN SOSIAALIJOHTAJA

JAAKKO LUOMAHAARA KERTOO KOKEMUKSIAAN SOSIAALITOIMEN VIRANHALTIJANA 1980-LUVUN ALUSTA NYKYPÄIVÄÄN. HÄN KUVAA MUUTOSTA, JOKA YHTEISKUNNASSA JA ERITYISESTI KUNTIEN JA VALTION SUHTEESSA ON TAPAHTUNUT.

Aikamatkalla yhteiskunnassa

Lapsen 10-vuotispäivillä ainakin joku vieraista ryhtyy etsimään yhtäläisyyksiä päivänsankarin ja hänen vanhempinsa ulkonäöstä, luonteesta tai kävelytyylistä. Joku näkee päivänsankarissa isovanhempienkin piirteitä. Stakesin 10-vuotistaipaleen tarkastelussa ei voi sivuuttaa laitoksen edeltäjiä sosiaalihuollusta ja sosiaali- ja terveyshallitusta.

Opintonsa juuri päättäneelle, ensimmäiseen viransijaisuuteen astuneelle sosiaalitoimen viranhaltijalle 1980-luvun alku näytti lupaavalta. Tuntui siltä, että sai työskennellä tehtävässä, jossa voi olla ihmisille hyödyksi. Sosiaalihuollon vaikutus ulottui jokaiseen

suomalaiseen kuntaan, ellei muuten, niin ohjekirjeitten välityksellä.

KUNNIANARVOISAT

SOSIAALIHALLITUKSEN VIRKAMIEHET

Ensimmäisen kosketuksen sosiaalihuollon virkamiehiin sain vanhustenhuollon koulutuspäivillä. Kunta, jossa toimin vs. viranhaltijana, oli päättänyt erota vanhainkotiä ylläpitävästä kuntainliitosta ja rakentaa oman vanhainkodin. Saimme sosiaalilautakunnan varapuheenjohtajan kanssa lobbaustehtävän. Kunnassa ymmärrettiin, että sosiaalihuollon

virkamiehillä oli hankkeiden suhteen paljon sanottavaa.

Seminaarissa oli runsaasti osanottajia. Eräänä aiheena oli vanhusten asuminen, ja kriittikin kohteeksi joutuivat vanhusten asuintalot. Pidettiin huonona ratkaisuna sitä, että ikääntyvät ihmiset asutettiin samalle alueelle. Minäkin erehdyin mukaan värikkääseen keskusteluun. Vilkkaana käyneen keskustelun katkaisi sosiaalihuollon kunnianarvoisa virkamies. Hän ilmoitti, että hän ei tällaista keskustelua kuuntele eikä sitä salli. Piste. Kantaansa hän perusteli sillä, että näillä asumisratkaisuilla on monien ikääntyneiden kansalaisten surkeita asumisololoja kohennettu ratkaisevasti. Sali hiljensi ja seminaari jatkui.

Sosiaalihuollon ohjaus ulottui yleiskirjeitten, suunnitteluohjeitten ja tarkastuskäyntien kautta koko sosiaalihuollon kenttään. Kuntakentässä keskusviraston aseman kyseenalaistajia ei löytynyt. Jälkeenpäin on helppo hymyillä menneiden vuosikymmenten käytännöille, yksityiskohtaisille suunnitteluohjeille tai ylitarkastajalle, joka tiukasti ja täsmällisesti tarkasti lakanoista ja ruokailuvälineistä alkaen koulukodin irtaimiston. Tuskin laitoksen johtaja siihen aikaan arvuutteli, mikä koulutus juuri töihin tulleella kasvattajalla oikeasti on. Näin saattaa nykypäivänä käydä.

Sosiaalihuollon pääjohtajat olivat olleet legendaarisia oman alansa keulakuvia. Sosiaali- ja terveyshallitusta muodostettaessa kenttää kiinnosti tavattomasti muun muassa pääjohtajavalinta. Monen sosiaalitoimen työn-

tekijän mielessä käväisi kysymys "kuinka meidän käy?". Terveystalouden professioiden ylivoimaisuutta epäiltiin.

Sosiaali- ja terveyshallituksen historia jäi lyhyeksi. Edessä oli uusi aika ja 1990-luvun myllerrykset. Sosiaali- ja terveyshallitus poistui näyttämöltä ja tilalle astui Stakes, jonka nimi-kin jo herätti monissa kentän ihmisissä lievää aggressiota.

UUSI AIKA, UUDET AATTEET

Asunto- ja opintovelkojen keskellä kamppaileva pikkuvirkamies katseli ihmeissään maailman menoa. Vielä 1980-luvun puolivälissä tavallinen palkansaaja oli suurin piirtein kerjännyt asuntolainaa paikallispankista. Vuosikymmenen vaihtuessa tilanne oli toinen. Pankit markkinoivat rahaa yksityistalouksille ja kunnille. Viikonvaihteen Hesaria kioskilta pikkufiatilla ostamaan tulleen virkamiehen rillit huurtuivat, kun samaan aikaan kioskille kaartoi upouuden auton omistaja, jonka virkamies oli oppinut tuntemaan taloudellisessa ahdingossa olevana perheenisänä. Virkamies ei voinut kuin ihmetellä kansalaisten nopeaa vaurastumista.

Talouselämän ja yhteiskunnan rakenteet uudistuivat. Kaikki mikä viittasi kontrolliin ja säätelyyn, sai mennä. Osa kunnanjohtajista tituleerasi itseään konserninjohtajaksi. Tehokkaaseen, liiketaloudellisen ajattelun pohjalta ponnistavaan uuteen uljaaseen kuntaan sopivat

heikosti lautakunnat ja kuntien tehokkuutta kahlitseva lainsäädäntö tai valtion valvonta. Vapaakuntakokeiluun riitti tulijoita. Maailman oli muututtava. Muutosta vauhditettiin muun muassa kunnallisella kirjanpituudistuksella. Yksistään tämän uudistuksen kustannukset olivat huimaavat. Mutta tehostuiko toiminta ja löytyikö uusia rahoituslähteitä? Talousarvioiden ja tilinpäätösten valmistelujen yhteydessä monessa kunnassa käsite "budjetin alijäämä" tuli tutuksi.

Kaikella oli hintansa. Kun koulutoimisto oli aikaisemmin lainannut piirtoheitintä käytävän toisella puolella työskentelevälle teknisen toimiston päällikölle aivan ilmaiseksi, niin nyt koulutoimen kanslisti kirjoitti insinöörille 10 euron laskun. Päiväkoti, vanhainkoti, terveyskeskus ynnä muut tilat, joiden investointikustannuksiin valtio oli osallistunut 57 prosenttil-

**Kovin pienillä
puheilla hyväksyttiin
vuonna 1993
valtionosuusuudistus.**

la, siirtyivät ilmoitusluonteisesti tilakeskuksen omistukseen. Tiloille määriteltiin vuokra ja pääomalle korko, jonka suuruudesta tuotosta paikallispankin johtaja voi laskevien korkojen aikana vain uneksia.

Todellisen markkinatalouden kanssa uudistuksella ei tosin ole mitään tekemistä. Ei edes teoriassa ole mahdollista, että syrjäisen kunnan terveyslautakunta siirtää toimintansa kansainväliseltä rakennusyhtiöltä vuokraamiinsa tiloihin.

VEISATAANKO UUESTA VAI VANHASTA VIRSIKIRJASTA?

Julkisella sektorilla toimiessani olen usein havainnut kuntien ja valtion suhteissa saman, minkä entinen mies totesi riitajutun yhteydessä käräjillä: "Saatiinpas pienellä rahalla aikaan iso riita."

Kovin pienillä puheilla hyväksyttiin vuonna 1993 voimaan tullut sosiaali- ja terveydenhuollon valtionosuusuudistus, jossa kysymys oli kuntatalouden kannalta merkittävästä muutoksesta. Sosiaali- ja terveydenhuollon kenttään uudistuksella oli pysyviä pitkälle ulottuvia vaikutuksia. Lainsäädäntö pysyi lähes samana. Palvelujen tuottamisvastuu säilyi kunnilla, mutta toiminnan rahoituspohja muuttui ratkaisevasti. Lainsäädäntömuutos merkitsi kiistattua "paikallisvaltion" loppua. Sen vaikutukset alkavat täydellä painolla vasta nyt näkyä.

Uusi uljas Stakes joutui aloittamaan toimintaansa tilanteessa, jossa suomalainen yhteiskunta natisi liitoksissaan. Eri suunnilta kuului epäileviä kysymyksiä: "Mikä ihmeen Stakes?" Ihmeteltiin, kuinka osa parhaassa työiässä olevista ihmisistä pystyi siirtymään noin vain eläkkeelle. Epäiltiin myös sitä, voiko keskusviraston byrokraatti yhdessä yössä muuttua tutkijaksi. Mistä löytyy yleensä tekemistä näin suurelle tutkija- ja kehittäjäjoukolle?

Pääjohtaja ja muu Stakesin väki jaksoi markkinoida uutta yksikköä.

Kotvan aikaa tuntui vähän samanlaiselta kuin virsikirjauudistuksen jälkeen. Osa seurakuntalaisista veisasi uudesta virsikirjasta sujuvasti ja oikein. Osa taas oli kiinni joko periaatteellisista tai muista syistä vanhassa virsikirjassa. Kysyvät katseet suuntautuivat "kanttoriin" – kummasta kirjasta lauletaan? Osa istui lehteillä tuppisuuna ja odotti tilanteen selkiytymistä.

Muistan erään keskustelun Stakesissa. Koolla oli väkeä kunnista ja Stakesista, pääjohtaja mukaan lukien. Oli lama ja palvelujen tuottamisen tilanne näytti epätoivoiselta. Monet kentän edustajista odottivat selkeää tukea Stakesilta ja sen työntekijöiltä edellisten vuosien malliin. Siinä tilaisuudessa ainakin minulle selvisi lopullisesti, kuinka erilainen rooli Stakesilla edeltäjiinsä verrattuna tulisi olemaan.

UUSI TEKNIikka KANGERTELEE

Vuonna 1988 sosiaali- ja terveyshallitus käynnisti vanhustyön kehittämishankkeen, jossa oli mukana 35 kuntaa ja 11 lääninhallitusta. Hanke saatiin päätökseen Stakesin aloitellessa toimintaansa. Kunnianhimoisena tavoitteena oli luoda vanhustenhuollon suunnittelun tueksi tietokoneohjelma, joka myöhemmin ristittiin EVERGREENiksi.

Elettiin aikaa, jolloin atk-laitteet ja ohjelmat tekivät vasta tuloaan kuntiin. Keski-kokoisen kunnan sosiaali-toimistossa oli yksi ainoa pääte. Perustiedostoa voitiin tallentaa koneelle vain iltaisin ja viikonloppuisin.

Virkamiehen atk-taidoissa oli tietysti monenlaisia puutteita, mutta pieniä puutteita sisältyi myös ohjelmaan. Jos tallensi tietyn määrän numeroita, välilyöntiä ei missään tapauksessa saanut tehdä. Kolme kertaa olin virheen tehnyt ja kaikki piti aloittaa alusta. Kymmeniä tunteja vapaa-aikaa oli mennyt hukkaan. Neljäs tallennuskerta vaikutti lupaa-valta. Oli varhainen aamu ja työ aivan loppusuoralla. Sitten tapahtui se, jota kaikin tavoin olin varonut ja pelännyt: kohtalokas välilyönti. Ei auttanut muu kuin nöyrytyä ja soittaa Hannu Hämäläiselle, joka aamuarhaisella oli saapunut työpaikalle. Muistan vieläkin tuskallisen pitkät minuutit Hannun miettiessä ratkaisua. "Ei sille mitään ole tehtävissä", Hannu totesi.

Oli käynyt toteen lapsena kuulemani naapurin mummon filosofinen päätelmä: "Ei kahta ilman kolmatta, eikä kolmatta ilman

”Olemme edelleen ystäviä, mutta kasvoimme eri suuntiin.”

paria.” Ei auttanut muu kuin aloittaa viides tallennuskerta, joka vihdoinkin onnistui.

Tämä ruohonjuuritasolla toteutettu hanke on mielessäni aina, kun mietin hyviä kehittämishankkeita. Eri osapuolten sitoutuminen ja innostus, teorian ja käytännön toimiva vuoro-vaikutus, johtivat eri osapuolten kannalta hyvään lopputulokseen.

TOIMIVATKO YHTEYDET KENTTÄÄN?

Pääjohtaja Vappu Taipale korosti Stakesin toiminnan alkuaikoina käytännön ja teorian yhteistyön tärkeyttä. Hän piti tärkeänä sitä, että kentän työntekijät voisivat työskennellä jonkin aikaa sopivissa Stakesin hankkeissa. Tämä hyvä tavoite ei ole tainnut kovin hyvin onnistua.

Parhaiten käytännön työntekijät ja tutkijat kohtaavat kehittämishankkeissa. Ainakin toiminnan alkuvaiheessa stakelaiset ymmärsivät, että toimivat yhteydet kenttään ovat elinehto myös heille. Tämän näkemyksen kannalla ovat

monet varmaan vieläkin. Joidenkin mielenkiinto ja tehtävät ovat suuntautuneet muualle. Osalle on käynyt vähän samalla tavalla kuin julkisuuden henkilöiden välisissä ihmissuhdekysymyksissä: ”Olemme edelleen ystäviä, mutta kasvoimme eri suuntiin.”

Stakesin toimintaan sisältyvä huomattava määrä erilaisia polkuja, joista vain osa on laajemmin tunnettuja. Vain osa poluista on sellaisia, joissa kenttää tarvitaan. Erään psykiatrisen sairaalan ylilääkäri totesi, että sairaala tulisi toimeen ja keksisi tekemistä, vaikka siellä ei olisi ainuttakaan potilasta. Myös Stakes keksisi epäilemättä tekemistä, vaikka yhteyksiä kenttään ei olisikaan.

TULOKSIA TUTKIJAIN KAMMIOISTA

Näkyvintä osaa Stakesin työssä edustaa tutkimus, josta eräänä osoituksena on huomattava väitöskirjojen määrä. Väitöskirjojen lisäksi kymmenen vuoden aikana julkaistujen tutkimusten, tilasto- ynnä muiden julkaisujen määrä on hengästyttävä.

Väitöskirjan tekijälle näyttää käyvän usein samoin kuin huippu-urheilijalle. Kun merkittävä tavoite on saavutettu, motivaatio ja ehkä voimatkin on ammennettu tyhjiin. Pitkän ja yksinäisen taivalluksen aikana tutkijan kammioista on tullut turvallinen pesäkelo. Aikaa ja mahdollisuuksia pitää yhteyksiä kenttään ei usein ole ollut. Joskus voi ilmetä myös motiivin puutetta.

Yhteiskuntatieteet voisivat ottaa oppia taiteen tutkimuksesta. Sellomusiikista väittelevän tutkijan työstä osa saattaa olla käytännön näyttöön perustuvaa taiteellista esitystä, josta monet pääsevät nauttimaan. Viime keväänä Kiasmassa oli kaiken kansan ihasteltavana osaan tutkijan väitöskirjatyöstä. Työ puhutteli minua huomattavasti enemmän kuin 200 sivua taiteen teoriaa.

Pitäisikö Stakesin tutkijoiden jalkautua enemmän kentälle tutkimusprojekteihin, joissa yritetään muuttaa toimintakäytäntöjä uusien tieteellisten oivallusten mukaiseksi? Näkisin mielelläni sen päivän, että tutkijat kohtaisivat sen hiljaisen tiedon, joka on usein tosiasiallisten muutosten esteenä. Kuntien taloudelliset vaikeudet, hiljalleen etenevän yhteiskunnan arvopohjan muutoksen. Samalla he näkisivät myös työntekijöitä, jotka tekevät työtä hyvällä ammattitaidolla ja itseään säästämättä. Vastuullisia kuntia ja niiden luottamushenkilöitä, jotka haluavat edistää kuntalaisten hyvinvointia monin konkreettisoin toimenpitein. Esille nousevat korostetusti ihmisten ja organisaatioiden ongelmat, joiden vattvomisesta monet meistä saavat leipänsä.

Liian usein jää kuvaamatta kaikki se hyvä ja myönteinen, jota yksilöissä ja yhteisöissä enimmäkseen on. Johtuisiko se siitä, että myönteisiä asioita kuvaava barometri ei ole uutinen?

Vuosien varrella monet Stakesin tutkijat, joilla olisi kentälle annettavaa, ovat ryhtyneet suhtautumaan yhteistyötarkoituksiin entistä

haluttomammin. Ehkä osasyynä on tutkijan väsymys, mielenkiintoisemmat tehtävät jossakin muualla tai jokin käytännöllisempi syy. Osalla stakeslaisista näyttää olevan kiinnostusta liittyä harmaitten konsulttien kasvavaan joukkoon. Tämä uusi aluevaltaus ei ole ongelmaton Stakesin riippumattoman aseman kannalta.

Stakesilla on tehtäviä, joissa sen asema on kiistaton. Yksi tärkeä tehtävä on tuottaa oikeaa ja puolueetonta tietoa instituutioille, jotka tekevät kansalaisten asemaan liittyviä päätöksiä. Tulevaisuudessa se voisi vielä enemmän panostaa tutkimukseen, jolla arvioidaan poliittisten päätösten vaikutuksia. Myös "sosiaalisen" asemaa tutkimuksen kentässä olisi nopeasti vahvistettava. Vaikka sosiaali- ja terveystalouden liittyvän tutkimuksen asema on viime vuosina Stakesissa vahvistunut, lisäpanostusta tarvittaisiin.

Stakes voisi
enemmän panostaa
tutkimukseen,
jolla arvioidaan
poliittisten päätösten
vaikutuksia.

LUOTETTAVAN TIEDON MERKITYS KASVAA

Stakes on vaatimaton talo markkinoimaan saavutuksiaan. Innovaatioiden kehittäminen ja markkinointiponnistukset jäävät joskus puolitiehen. Suren vieläkin VALMA-kustannuslaskentaohjelman kehittelyn hyötymistä kalkkiviivoille. Se on esimerkki hyvästä innovaatiosta, jolla olisi ollut kustannuspaineiden keskellä askartelevissa kunnissa käyttöä. Kannattaa myös muistaa, että vaikka tuote olisi kuinka hyvä, se ei hyllyltä siirry mihinkään, ellei sitä ole varaa markkinoida. Julkaisujen markkinointi on parantunut, mutta lisäponnistelua tarvittaisiin sielläkin.

Stakesin asema ei ole kadettava. Suomi on pieni maa. Kaikki keskeiset toimijat tuntevat toisensa, ja ihmisten muisti on pitkä. Jos puhuu "kriittisiä", joutuu helposti vallan tempelien ulkopuolelle. Jos tutkimuslaitos ei uskalla tarttua kiinnostaviin aiheisiin, ongelmia aiheutuu ennen pitkää siitäkin. Vaikka Stakes joskus joutuu puremaan sitä, joka sitä ruokkii eli rahoittajaansa, se näyttää ulkopuolisen silmin katsottuna säilyttäneen toimintavapautensa.

Stakesilla on tutkimuksen ja kehittämisen kentässä kilpailijoita. Tutkijoiden ja kehittäjien määrä alkaa jo ahdistaa käytännön työntekijää. On yliopistojen tutkimuslaitokset, ammatti-

korkeakoulut, sosiaalialan kehittämiskeskukset, järjestöt ja muut, jotka kilpailevat samoista aiheista, rahasta ja julkisuudesta. Rakentavan yhteistyön eri toimijoiden kesken toivoisi lisääntyvän.

Sosiaali- ja terveydenhuollon kenttä on lähivuosina suurten muutosten kohteena. Muutosten myllerryksessä luotettavan tiedon merkitys korostuu. Suomalaisessa yhteiskunnassa on tehty monia myöhemmin virheelliseksi osoittautuneita ratkaisuja liian vähäisen tiedon varassa. Pelkästään monien uusien lakien taloudellisten ja toiminnallisten vaikutusten arviointi ennen lain säätämistä on täysin riittämätöntä.

Ulkopuoliselle Stakes näyttäytyy monessa roolissa. Se on muun muassa tiedeyhteisö ja tiedon kerääjä. Se on myös yhteiskunnallinen vaikuttaja, jonka sanomisella on painoarvoa.

Lähivuodet näyttävät, mihin suuntaan Eurooppa ja Suomi siinä mukana kulkee. Kiinnostava kysymys on, minkälaisen aseman saavat suomalaisen yhteiskunnan tärkeänä pitämät asiat, kuten tasa-arvo, kansalaisten osallistuminen, mielipiteen esittämisen ja tutkimuksen vapaus. Toivoisin, että Stakesin tekemä työ vastaisuudessakin olisi lähellä tavallisen ihmisen elämänpiiriä.

hiljaista tietoa

POHJOIS-POHJANMAAN SAIRAANHOITOPUOLUSTUKSEN JOHTAJAYLILÄÄKÄRI,
PROFESSORI LAURI NUUTINEN TARKASTELEE STAKESIN
TOIMINTAA TERVEYDENHUOLLON AMMATTILAISEN NÄKÖKULMASTA.
STAKESIN KERAÄMIÄ TIETOJA JA NIISTÄ TEHTYJÄ RAPORTTEJA
TODELLA TARVITAAN TERVEYDENHUOLLOSSA — MUTTA TIEDON
PITÄISI OLLA ILMAISTA.

Suomalaista tietoa arjen keskelle

Kymmenvuotias lapsukainen on saanut paljon aikaan. Vähänkään hallinnollisiin tehtäviin paneutunut terveydenhuollon ammattilainen näkee työpöydällään, kaapissaan, laukussaan ja sähköpostissaan Stakesin olemassaolon.

Miten Stakes on näyttäytynyt entisen anestesialääkärin ja nykyisen johtajaylilääkärin työssä? Takavuosilta tuntumaa oli yhteiskunnan eri puolia ahkeralla raporttituotannolla valottavasta tutkijoiden keskittymästä, jossa painopiste oli vahvasti sosiaalielämän puolella.

Hallinnollisen vastuun lisääntyessä korostuivat Stakesin valtakunnalliset tehtävät ter-

veydenhuollon ja sosiaalipalveluiden tilastojana ja toiminnan raporttoijana.

Olen aina ihmetellyt tarvetta raportoida monipuolisesti ja muutaman kuukauden välein ihmisten elämään ja käyttäytymiseen liittyvistä asioista, kuten suomalaisesta seksuaalielämästä, tupakoinnista, huumeidenkäyttöongelmista ja eri asioihin suhtautumisen muutoksista. Onkohan tutkijoilla keskinäinen julkaisukilpailu käynnissä vai onko takana tulos tai ulos -mentaliteetti?

Kaikella vakavuudella; varmasti edellä mainitut asiat ovat tärkeitä, mutta raportit olisivat käyttökelpoisempia, jos aineistokokoja kasvatettaisiin ja niitä julkaistaisiin pitem-

min väliajoin. Tutkittavien ongelmien kanssa työskentelevien henkilöiden mielipiteitä voisi myös kuunnella. Siten raporteista tulisi myös enemmän muutokseen ohjaavia.

KRIITTISTÄ MAALAIJÄRKEÄ MUKAAN

Tutkijoiden itsensä ja kriittisten lukijoiden tulee arvioida saavutettuja tuloksia maalaisjärjellä. Stakesissa syyskuun 2002 alusta aloittanut uusi terveystaloustieteen keskus voisi selvittää kohta numeroa 300 lähentelevän Raportteja-sarjan tai Aiheiden terveyspoliittista merkittävyyttä ja vaikuttavuutta. Kriittinen itsetutkiskelu varmasti ohjaisi tutkimusalueita nopeasti muuttuvan palvelukentän tarpeiden suuntaan.

Kahtia jakautuvaa Suomea selvittävässä tutkimuksessa keskeinen tulos oli, että muuttotappioalueilla kansalaisten luottamus on hiipumassa valtakunnan päättäjien ja oman kunnan poliitikkojen kykyyn ja haluun huolehtia elämisen edellytyksistä. Reilun 3 000 hengen postikysely, joka koski elämänhallintaa ja tulevaisuuden kehityssuuntaa, varmensi asiaa. Tulot ja subjektiiviset kokemukset leimasivat maaseudun heikoimmin toimeentulevien ihmisten elinympäristöksi. Jokainen voi miettiä, onko tulos uusi ja yllättävä vai jokamiehen käsitys asiasta.

Tutkittua mielipidetietoa toki tarvitaan. On hyvä tietää, että iän myötä aktiivisuus käyttää tietotekniikkaa laskee. Kuitenkin korkea

Kriittinen itsetutkiskelu varmasti ohjaisi tutkimusalueita nopeasti muuttuvan palvelukentän tarpeiden suuntaan.

koulutus- ja tulotaso sekä aktiivinen elämäntyyli edistävät merkittävästi tietotekniikan käyttöä. Alimpiin sosiaali- ja tuloryhmiin kuuluvat ovat yllättäen vaarassa jäädä muita huonompaan asemaan. Edellä oleva tulos selvisi yli 50-vuotiaiden tietoyhteiskuntavalmiuksia selvittäneestä EU-tutkimuksesta.

MITTAAMATON MÄÄRÄ HOITOILMOITUSTIETOJA

Hoitoilmoitusrekisteri (HILMO)-sanana taaksepäin kätkeytyy mittaamaton määrä Suomen palvelulaitosten työpanosta. Hoitoilmoitustiedot niin sosiaali- kuin terveydenhuoltopuolelta kerätään vuosittain. Näistä muodostuu eri käyttäjäryhmille mahtava tietokanta. Sää-

tytalon juhluvissa suojissa joka kevät valtakunnan sairaanhoitopiirien johtajaylilääkärit kuulevat Mikko Nenoselta palauteraporttia tietojensa toimittamisesta ja tarkkuudesta.

HILMO on hyvä esimerkki Stakesin tärkeästä tehtävästä valtakunnallisen tiedon kerääjänä ja analysoijana. Hoitoilmoitustieto on osoittautunut luotettavaksi ja kattavaksi. Kertyneeseen tietoon on mahdollista tutustua eri raporttien välityksellä tai SOTKA-tietokannasta. Meidän kaikkien tiedonkäyttäjien velvollisuus on olla mukana tietojen käytettävyyden kehittämisessä. Sitä saa, mitä tilaa, pätee hyvin tässäkin. Sen sijaan lause "se maksaa, joka tilaa" ei tiedon käyttäjistä tunnu aina oikeudenmukaiselta, onhan tiedot toimitettu kohtuullisella työllä pääpaikalle. Nyt omista tiedoista ollaan ajoittain esittämässä laskua. Ymmärrettävää tämä laskun esittäminen alkaa olla kaikessa toiminnassa. Valtion virastonkin on ainakin osittain tienattava elantonsa itse.

**Hoitoilmoitustieto
on osoittautunut
luotettavaksi ja
kattavaksi.**

Kuntien valtionosuuksien pienentyessä soisi kyllä Stakesin kaltaisen keskitetyn tiedon muokkaamon toimivan valtion kustannuksella ja tiedon käytön olevan ilmaista.

PÄÄJOHTAJAN VIERELLÄ LENTOKONEESSA

Lainaan pääjohtaja Vappu Taipaleen puhetta kouluterveyspäivillä elokuussa 2002: "Isovanhemmat ovat lasten sosiaalista pääomaa, osa lasten elämän merkittävää ihmisuuhdeverkostoa. Heillä on kiinnostusta lapsia kohtaan ja halua vaalia suhteita. Suomalainen mummo ei ole keinutuolissa istuva kutoja. Hän on työelämässä ja omissa harrastuksissaan aktiivisesti toimiva nainen. Vain pari prosenttia lapsista on mummojen hoidossa. Lisäksi mummolaan on matkaakin, keskimäärin 70 kilometriä."

Muutama vuosi sitten minulla oli tilaisuus istua lennolla Oulu–Helsinki pääjohtaja Vapun vierellä. Keskustelun pääaihe oli isovanhemmien ja lastenlapset. Olimme hyvin yksimielisiä lasten merkityksestä isovanhemmille ja päinvastoin.

Ilmeisesti tieto edellä mainitusta keskimäärin 70 kilometrin mummolamatkasta pohjautuu johonkin Stakesin selvitykseen. Olisiko Stakesilla vaikutusvaltaa lisätä mummojen kiinnostusta lastenlasten hoitoon? Entisajan kolmen sukupolven maalaisyhteisössä hoituivat päivähoitoasiat ja vanhustenhoito. Olisiko sieltä löydettävissä mallia nykyajan lisääntyviin nuorten, lasten ja vanhusten ongelmiin, jotka

ovat toistuvasti Stakesin raporttien ja tutkimusten aiheina?

Lapsen kasvu, varttuminen ja koulunkäynti ovat vakavia tutkimusaiheita. Tutkijaprofessorit Arja ja Matti Rimpelä ovat monilla raporteillaan herätelleet kasvatus- ja opetusviranomaisia. Lisäksi Matti Rimpelä on esimerkiksi sytyttävästä esiintyjästä ja puhujasta, joka osaa jättää kuntapäätäjille sopivasti huonon omantunnon. Kouluterveydenhuoltoa koskeva ohjeistus on erittäin tarpeellinen. Sairaanhoidopiireissä tuskailaan kasvavien lasten- ja nuorisopsykiatristen kulujen edessä. Parasta ennaltaehkäisyä olisi kouluterveydenhuollon oppaan ohje kouluterveydenhoitajan, koululääkärin, koulupsykologin ja koulukuraattorin työryhmätoiminnasta yhteistyössä opettajien ja vanhempien kanssa.

PALVELUTUOTANTOA OHJAAVIA RAPORTTEJA

Terveystuotannon menetelmien arviointiyksikön (FinOHTA) tehtävä ja siihen ladatut odotukset ovat nyt tärkeämmät kuin koskaan. Olen toiminut FinOHTAn neuvottelukunnan varapuheenjohtajana ja saanut seurata niukoilla voimavaroilla toteutunutta ansiokasta tutkimustoimintaa ja vaikuttavuustiedon välittämistä suomalaisille ammattilaisille.

Eräät FinOHTAn raportit ovat olleet palvelutuotantoa ohjaavia. Mauno Konttisen johtama työryhmä aikaansai nopealla aikatau-

ulla raportin sepelvaltimoiden pallolaajenuksista Suomessa. Raportti palvelee hyvin sepelvaltimoiden aktiivisen hoidon kotimaista suunnittelua.

Jo varhaisessa vaiheessa selvitettiin telelääketieteen eri menetelmien vaikuttavuutta ja pelastushelikoptereiden toiminnan merkittävyyttä. FinOHTAlle on luvassa valtion rahoitusta, ja toivottavasti näin toiminta voidaan nostaa hyvälle länsimaiselle tasolle.

Mielestäni FinOHTAn tulisi olla itsellinen ja erillinen yksikkö, ja tiedän monien terveydenhuollon vaikuttajien olevan samaa mieltä kanssani. Tämä takaisi toiminnan täyden riippumattomuuden. Stakesin rekistereiden ja tietolähteiden yhteiskäyttö olisi kyllä järjestettävissä ilman Stakesin organisaatiokenteeseen kuulumistakin. Nykyisin toimintaedellytykset ovat liian riippuvaisia Stakesin budjettitilanteesta.

LUOTETTAVIA MITTAREITA TARVITAAN

Suomalaiseen terveydenhuoltojärjestelmään tuli uusi kilpailulaji: sijoittuminen tuottavuus- ja kustannuslistalla vuosittaisessa benchmarking-kisassa. Toiminnan ja kustannusten välisiä suhteita vertaillaan monin tavoin ja ilmeisenä päämääränä lienee jossakin vaiheessa todistaa pääkaupunkiseudun edullisuus muuhun Suomeen nähden. Odotan mielenkiinnolla sitä hetkeä, kun Unto Häkkinen hienolla kaavalla näyttää Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoito-

piirin (HUS) olevan valtakunnan halvin ja tehokkain organisaatio.

Tosiasiasa tiedämme eri alueilla toimivien sairaaloiden sisäisen tekemisen ja palveluiden verkottumisen niin erilaiseksi, että absoluuttista totuutta on vaikea saada esiin. Alueellisia muuttujia on liian paljon. Toki tulokset ovat vahvasti suuntaa antavia ja hyvää sijoitusta on mukava esitellä omille poliitikkopäätäjille ja valtuustolle.

Tältä alueelta löytyykin varmasti Juha Teperin yksikölle uusia haasteita. Uusi terveys-taloustieteen yksikkö voinee osaltaan auttaa tilanteessa, jossa terveydenhuoltojärjestelmämme tarvitsee entistä luotettavampia toiminnan ja talouden mittareita. Oleelliset tutkimustulokset näistä vertailuista voisi yhdistää myös omana tiiviinä esityksenään sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsauksiin.

TULEVAISUUDEN TOIVEITA

Terveydenhuoltojärjestelmän edustajana toivon tutkimus- ja selvitystyön kohdistuvan suuremmalla painolla terveydenhuollon palvelujärjestelmään kokonaisuudessaan. Palvelujärjestelmää koskeviin tutkimuksiin ollaan ottamassa erityisesti tutkimusta varten tarkoitettua valtionosuusrahasta 5–10 prosentin osuutta. Alue on kuitenkin mitä ominaisinta Stakesille kuuluvaa tutkimusaluetta, joka voitaisiin toteuttaa tiiviissä yhteistyössä alueellisen palve-

Kilpailevaan ja päällekkäiseen toimintaan ei ole varaa.

lujjärjestelmän kanssa. Tiedän toki monien Stakesin tutkijoiden olevan tiiviissä yhteistyössä ja selvitystehtävissä kentällä. Tätä tehtävää tulee lisätä.

Kansallisen terveysprojektin haasteet antavat kaikille runsaasti lisätehtäviä. Tutkimukseen käytetty valtionosuus on monilla mittareilla vienyt kliinistä tutkimusta voimakkaasti eteenpäin. Annetaan tämän hyvän työn jatkua vähintään nykyisin voimavaroin ilman leikkauksia.

Stakesin, Kuntaliiton ja Kansanterveyslaitoksen entistä tiiviimmällä yhteistyöllä ja näiden kolmen organisaation terveydentilaa koskevalla, toimintaa esittelevillä ja taloudellisuutta kuvaavilla luvuilla voidaan rakentaa havainnollinen kokonaiskuva eri asioista.

Kilpailevaan ja päällekkäiseen toimintaan ei ole varaa. Suomalaista Tietoa Arjen KESkelle (Stakes) tarvitaan entistä enemmän, entistä paremmin valmisteltuna ja entistä laajemmalla yhteistyöllä tuotettuna.

Kymmenvuotiaaksi Stakes on ehtinyt jo pitkälle. Mihin se aikuistuttuaan pääseekään?

juhlaa raporttisumussa

TERVEYDEN EDISTÄMISEN KESKUKSEN TOIMINNAN-
JOHTAJAN LÄÄKETIETEEN JA KIRURGIAN TOHTORI
HARRI VERTION MIELIKUVISSA STAKES VERTAUTUU
VENUS-PLANEETTAAN JA KALEVALAISEEN SAMPOON.

Kaksi metaforaa

Stakes on järjestöjen näkökulmasta suuri, rajoiltaan epätarkka, osiltaan hahmoton, mutta ystävällinen ja tarvittaessa yhteistyölle altis organisaatio. Monet haastattelemiini sosiaali- ja kansanterveysjärjestöissä työskentelevät ihmiset tunsivat Stakesin tiedon tuotannosta itselleen tärkeitä palasia. He identifioivat heti tutkijoita, joiden kanssa he olivat tehneet yhteistyötä.

Sen sijaan tutkimus- ja kehittämiskeskusten kokonaisuutta oli vaikeata hahmottaa. Tutkimus ja tavaton tietotuotanto tuntuivat nousevan Stakesin tehtävistä kirkkaimmin esille, kehittämistehtävästä vallitsi melkoisesti epätietoisuutta.

Stakesin syntyhistoria on kiinnostava: lääkintöhallituksen ja sosiaalihuollon katoaminen loi tilan sosiaali- ja terveyshallitukselle, joka sitten muuttui tutkimuksen ja kehittämisen keskuksiksi. Aivan vastaavankaltaisesti ei kehitys kulkenut kaikilla muilla hallinnon aloilla.

Sosiaali- ja terveydenhuollossa muutosta säätelivät omalta osaltaan päätösvallan voimakas siirtäminen kunnille ja taloudellinen lama. Stakes ei siis ole lääkintöhallituksen ja sosiaalihuollon geenimanipuloitu jälkeläinen, vaan aidosti uusi informaatio-ohjauksen väline. Siihen kohdistuvat odotukset ovat saattaneet olla järjestöjenkin keskuudessa ensimmäisten

kymmenen vuoden aikana ristiriitaisia: yhtäältä on kaivattu ohjeiden antajaa, toisaalta asian-
tuntemuksen ääntä. Asiaa monimutkaisti vielä
se, että monet aiempien keskusvirastojen työn-
tekijöistä jatkoivat uusissa rooleissa Stakesissa.

Miten itse tunnen Stakesia? Samoin kuin
monet muut: yksittäisten tutkijoiden kautta.
Pienen miettimisen jälkeen pystyin nimeä-
mään parikymmentä ihmistä, joilta voisin
koska tahansa kysyä neuvoa heidän asiantunte-
muksensa alueelta. Stakesin laaja julkaisutoi-
minta on tullut tutuksi, mutta arvelen näkevä-
ni siitä silti vain jäävuoren huipun.

Stakesin kansainväliseen työhön olen voi-
nut silloin tällöin osallistua. Joskus Stakes on
kysynyt minulta näkemyksiäni terveyden edis-
tämisestä. Terveyden edistämisen keskus ja
Stakes ovat joissakin asioissa tehneet myös
yhteistyötä. FinOHTA on tarpeellinen tervey-
denhuollon ohella myös monille järjestöille.

**Stakes kuljettaa
perässään valtavaa
paperista pyrstöä,
tutkimusraporttien
tiheää sumua.**

Metaforat Stakesista voivat kuvata instituutiota ja sen suhdetta kolmannen sektorin järjestöihin paremmin kuin systemaattisempi analyysi. Kuvat perustuvat omiin kokemuksiini ja järjestöjen vaikuttajien haastatteluihin. Arvelen, että nykyisin tiedon määrän kasvu ylittää moninkertaisesti tulkitsijoiden kapasiteetin, mutta näiden vertauskuvien tulkinnassa voi jokainen käyttää värikynä omia käsityksiään.

VENUS

Venuksen pinnan muotoja on vaikeata selvittää, sillä planeettaa peittävät tasaisen vaaleat pilvet, joissa kuitenkin näkyy paljon pyörteitä ja tummempia vyöhykkeitä.

Antiikin aikana Venuksen näkyminen vuoroin ilta- ja aamutähtenä synnytti käsityksen, että kyseessä on kaksi eri planeettaa: Hesperus ja Fosforus.

Stakes kiertää lähempänä aurinkokuntansa keskusta kuin Kansanterveyslaitos, Säteilyturvakeskus ja Työterveyslaitos. Kiertoradan pituutta ja sen ellipsoidin pisteiden etäisyyttä säätelevät vuodesta toiseen vaihtelevat tulosopimukset ja tarpeet. Aurinko tuntuu valaisevan ja lämmittävän väliin Venuksen toista puolta ja väliin toista, joskus ehkä vain pientä aluetta.

Toisten planeettojen delegaatiot tulevat ja menevät. Vaihtovälineet, tieto ja raha, vaihtavat omistajaa. Stakes kuljettaa perässään valtavaa paperista pyrstöä, tutkimusraporttien tiheää sumua. Siinä leijuvat sadat laadulliset ja

Venukseen näkee harvoin tarkasti sisälle siksi, että sen pinnalla kuohuu kaiken aikaa.

määrälliset kertomukset näennäisen järjestäytyneimmällä, mutta kaikkien ulottuvilla. Sumusta otetta harova saa aina jotakin käteensä, joskus sylillisen mukaansa.

Sanotaan, että naiset ovat Venuksesta ja miehet ties mistä. Sosiaali- ja terveysala on naisten maaperää, mutta Stakesissa miehilläkin on rooleja myös johtajina. Venus viettelee tutkijoita ja houkuttaa kehittäjiä. Sen vetovoima on moninaisuus, suuri mahdollisuuksien kirjo ja runsas tutkijajoukko, joka ainakin teoriassa takaa tutkimusyhteisön tuen. Terveystieteiden tutkijoita on silti vähemmän kuin sosiaalialan ammattilaisia. Venuksen hahmo on sosiaalinen.

Venuksesta on pitkä matka Plutoon ja planeetoille, joilla järjestöt asustavat aurinkokunnan laitamilla. Pitkä on myös matka muihin aurinkokuntiin ja välillä voi vielä olla suuria mustia aukkoja.

Pluton rata on kuitenkin viime vuosina muuttunut ja planetoidit kulkevat silloin täl-

löin Venuksen lähellä ja samantapaista rataa. Joskus niin lähellä, että pystyy erottamaan Esa Österbergin olemuksen ja kuulemaan Leena Warsellin naurun. Mutta Venukseen näkee harvoin tarkasti sisälle siksi, että sen pinnalla kuohuu kaiken aikaa. Pilvien lomasta kuumalla pinnalla näkee vain pieniä yksityiskohtia kerrollaan. Viestintä on onneksi sähköistä ja suurimmaksi osaksi häiriötöntä.

SAMPO

*Silloin seppo Ilmarinen
itse tuon sanoiksi virkki:
"Saattanen takoa sammon,
kirjokannen kalkutella
joutsenen kynän nenästä,
maholehmän maitosesta,
ohran pienestä jyvästä,
kesäuuhen untuvasta,
kun olen taivoa takonut,
ilman kantta kalkuttanut
— —"*

Stakesissa seppiä on sadoittain. Takomossa lentävät kipinät ja tieteen tuli roihuaa. Sopimukset ja hankkeet painavat palkeita ja kuuma on kaikilla. Takojia ajaa yhteinen tutkimuksen into selvittää, kehittää, ymmärtää, raportoida ja tuottaa tuloksia. Mitä syntyy?

Ahjosta lentelee erilaisia kappaleita, jotkin puhtaita muodoltaan ja täyttä ainetta sisältä. Toiset taas vasta rosoisia, vaikeasti tulkittavia

Ahjosta lentelee erilaisia kappaleita, jotkin puhtaita muodoltaan ja täyttää ainetta sisältä, toiset taas vasta rosoisia, vaikeasti tulkittavia raakileita.

raakileita. Mutta tulokseksi eivät kappaleet riitä, vaan niistä on myös kerrottava muille, levitettävä tietoa tiedon siruista ja isomuksista: lapsijuopoista, itsemurhista, koulukodeista ja lisääntymisterveydestä tai geeniseulontojen merkityksestä. Vaikka kaikki kirjattaisiin suureen kirjaan, olisi mahdollisimman monen luettava kirjaa ja ymmärrettävä juoni. Sampo haluavat kaikki, mutta hyvinvointi pirstoutuu pieniksi palasiksi ja huuhtoutuu järveen, elleivät pajanvanhimmat näe kokonaisuutta.

Yhä useammat odottavat taonnan tuloksia ja tieto ryöstetään käsistä jo ennen sen lopullista hioutumista. Silti taotaan kaiken aikaa ja tuimasti. Kipinät lentelevät kauas järjestöjenkin puhtaanvalkoisille viitoille, polttavat ja pakottavat ajattelemaan uudelleen.

Takojat pysähtyvät välillä kuuntelemaan pajan ulkopuolelta kantautuvia kaikuja. Eivät kovin usein, sillä työtahti on hirmuinen. Ensimmäinen, toinen, kolmas ja neljäs sektori huutavat ohjeitaan. Taas kilahtaa Rimpelän Matin raskas moukari ja kaiku vastaa kolmannella sektorilla.

Pitääkö sammon tuottaa jyvät, myytävät ja vielä rahatkin? Seppo Ilmarinen onnistui, mutta työn tulokset riideltiin syvänteeseen. Entä onko sammon takojien tehtävä myös kertoa ja tulkita tekemäänsä ennen sen käyttöä? Vai kuuluuko tuotettujen välineiden käyttö myös sepille? Pajan tuottavuutta arvioidaan aurinkokunnassa tiheästi ja tarkasti.

LÄSNÄOLO JA TÄSSÄOLO

Kuvista katse tulevaisuuden kuviin. Kymmenen ensimmäistä vuotta kertovat vasta kier toradan vakiintumisesta tai pajan kokemuksen karttumisesta kasvua ja muutoksia varten. Bodil Jönsson kiteyttää: "Luova ympäristö syntyy läsnäolosta ja tässäolosta." Stakesinkin ihmisten, toimintojen ja verkostojen moninai-

Tiedon verkot ovat globaaleja, mutta ihmiset paikallisia ilmiöitä.

suudessa voi löytyä dynaaminen tasapainon tila, jossa voi hetkisen levätä liikkeessä, olla läsnä omissa ajatuksissaan. Tämä voisi koskea tutkijoiden ja kehittäjien ohella myös itse instituutiota.

Täälläolokin on toisenlaista kuin kymmenen vuotta sitten. Tutkimus- ja kehittämiskeskus on muuttanut ja muuttunut. Etäisyydet ovat nykyisin enemmän ajallisia kuin metreissä mitattavia. Verkostot ovat globaaleja, tiedon verkot yhteisiä. Silti ihmiset ovat paikallisia ilmiöitä. Haasteena on nähdä paikallinen ihminen päällekkäisten verkostojen monimutkaisen kudoksen läpi.

Olen varma siitä, että Stakes on luova ympäristö, vaikka sen muoto seuraavien vuosienkin kuluessa muuttuisi. Eikä minulla siitä ole minkäänlaisia aatsoja.

Aatsa (s.) kaikkein pienin aavistus siitä, että jotain on mennyt kammottavalla tavalla pieleen, Elimäen kootut tarkoitukset, suom. Hiidenheimo ym. 2002

tiedotuksen runsaudensarvessa

HELSINGIN SANOMIEN TOIMITTAJA MARJUT LINDBERG KOKEE, ETTÄ STAKES VOI OLLA TOIMITTAJALLE AARREAITTA. TOISAALTA HÄNELLE TULEE MIELEEN MYÖS POHJATON SUO — MIKSI?

Kyllä Stakes tietää

Stakes on aarreaitta – tai pohjaton suo kaikille sosiaali- ja terveysalasta kirjoitaville toimittajille. Stakes tuottaa tietoa ja kertoo siitä innokkaasti, kysyttiinpä sitä tai ei.

Kuluneen kymmenen vuoden aikana Helsingin Sanomien arkistoon on kertynyt lähes 2 000 kirjoitusta, joissa mainitaan nimi Stakes yhteensä lähes 3 000 kertaa. Kansanterveyslaitoksesta on samana aikana painettu Helsingin Sanomiin lähes 1 800 kirjoitusta. Voiton vie kuitenkin Suomen Akatemia. Se on mainittu noin 2 600 kirjoituksessa.

Stakesin perustamisvuonna 1992 siitä ehdittiin kirjoittaa vain kahdeksan juttua,

mutta sen jälkeen vauhti kiihtyi tasaisesti. Vuodesta 1998 lähtien Stakes on mainittu Helsingin Sanomien kirjoituksissa lähes viidesti viikossa.

Stakes tietää – ja tiedottaa.

LÖYSIKÖ DOSENTTI TAKKINSA NAULAKOSTA?

Stakesin toiminnan kiihdytysvuosina viime vuosikymmenen puolivälissä tuli sosiaali- ja terveysasioista kirjoittavalle toimittajalle usein sellainen tunne, ettei Suomessa muita alan tutkimuslaitoksia olekaan kuin Stakes. Tiedotustilaisuuksia oli vähintään kerran viikossa,

monasti useita saman viikon aikana. Aamupalavereissa jo kysyttiin: mikä on "tämän päivän Stakes-juttu"?

Samoihin aikoihin toimittajien keskuudessa kiersi vitsinä kertomus, jonka mukaan Kuopion yliopistossa järjestettiin tiedotustilaisuus joka kerran, kun dosentti löysi takkinsa naulakosta. Helsingissä tuntui siltä, että Stakesissa järjestettiin tiedotustilaisuus aina, kun Stakesin tutkija löysi itsensä työpaikaltaan.

Markkinatalouden lait toimivat myös Stakesin tiedottamisessa. Ylitarjonta romahdutti tuotteen arvoa. Moni tärkeäkin Stakesin tutkimus kuitattiin tiedotusvälineissä yhden tai kahden palstan pikku-uutisella.

Viime vuosina Stakesin tiedottaminen ja toimittajien tiedon jano näyttävät ajautuneen jo lähes samoihin uomiin. Stakes ei enää järjestä tiedotustilaisuutta ihan joka asiasta. Liika tieto on aina kuitenkin paljon parempi vaihtoehto kuin se toinen – tiedon puute tai sen panttaus.

MATKALLA POTKUHOUSUISTA PUUPALTOOSEEN

Stakes tietää ihmisestä melkein kaiken matkalla potkuhousuista puupaltooseen. Synnyttäjien määrän vaihtelu ennustetaan tarkkaan, imetyksen keskimääräinen kesto on tiedossa, kouluruoan ravintosisältö, asumisen ongelmat, sairastavuus, hampaiden harjaus, köyhyys, väkivalta, tasa-arvon ongelmat ja vanhuuden riesat.

Julkisuuteen päätyvissä Stakesin tutkimuksissa selvitetään usein suomalaista arkipäivää,

Stakes-kielessä köyhä on köyhä ja sairas on sairas eikä heitä koristella tulo- tai terveys- rajoitteiksi.

elintasoa, tasa-arvoa ja sairastamista. Parhaimmillaan Stakesin tutkimukset antavat paljonkin aihetta pohdintaan, miksi jokin asia tapahtuu niin kuin tapahtuu, mitkä kaikki valtarakenteet vaikuttavat itsestään selvyyskinä pidettyihin asioihin.

Stakesin tutkijoiden kunniaksi on kerrottava, että he yleensä osaavat kertoa arkipäivän asioista arkipäivän sanoilla. Stakes-kielessä köyhä on köyhä ja sairas on sairas eikä heitä koristella tulo- tai terveysrajoitteiksi.

TIETO SAA KASVOT

Suuri osa Stakesin tutkijoista on tehnyt niin ansiokasta työtä koko tutkimuslaitoksen olemassaolon ajan, että aihepiirit ovat henkilöityneet ja saaneet kasvot. Köyhyys aiheena nostaa

mieleen Matti Heikkilän kuvan, lasten hyväksikäyttö tuo väistämättä mieleen Sirpa Taskisen tutkimukset, terveydenhoidon kustannuksista taas Unto Häkkinen tietää kaiken ja hormonihoidoista Elina Hemminki. Marja Vaarama tietää tarkkaan, miten vanhuksia hoidetaan, eivätkä koululaiset varmaan ole polttaneet nurkan takana yhtään salatupakkaa, jota Matti Rimpelä ei olisi kirjannut tutkimuksiinsa.

Henkilöitymisellä on puolensa ja puolensa. Toimittajana on helppoa soittaa juuri sille Stakesin tutkijalle, jolta on samaa asiaa kysynyt jo kymmenen vuoden ajan. Vastauksenkin tietää melko tarkkaan etukäteen. Onko se enää kovin uutisellista, onkin eri juttu.

Stakesin tutkijoista suurin osa kertoo kernaasti myös mielipiteensä siitä, mitä tutkitun asian korjaamiseksi pitäisi tehdä. Joskus tulee mieleen, että Stakesin tutkijat mieltävät yhä olevansa entisen lääkintöhallituksen tai sosiaalihalituksen leivissä. Silloin oli valta lähettää yleiskirjeitä ja ohjeita, joita kunnissa piti noudattaa.

Kun kunnat eivät enää ole valtiovallan tiukassa ohjauksessa, korostuu tutkimustiedon merkitys. Kahdeksan vuoden harjoitteluaikana kunnille ei ihan näytä selkiytyneen se, miten rahat pitäisi parhaiten käyttää kaikkien asukkaiden tarpeiden tyydyttämiseksi.

Ei siihen saa vastausta Stakesistakaan. Jokaisen osa-alueen tutkijakonkarit pitävät oman kenttensä tarpeita tärkeimpinä.

RUUTIA KEKSITÄÄN SAMAA AIKAA KAIKKIALLA

Sosiaali- ja terveysalan tutkimuslaitoksena Stakes on Suomen mittakaavassa suuri – hyvin suuri. Stakes ei kuitenkaan yksin tuota tietoa kansalaisten hyvinvointiin vaikuttavista asioista. Samoja tai lähes samoja asioita tutkitaan Kansanterveyslaitoksessa, Kelassa, Työterveyslaitoksessa, tai Suomen Akatemian toimesta, Kuntaliitossa, eri ministeriöissä ja yliopistoissa. Yleensä kaikki laitokset keksivät saman aihepiirin vielä suunnilleen samoihin aikoihin. Kun toimittaja saa puolen vuoden sisällä käsiinsä kolmannen tutkimuksen syrjäytymisen problematiikasta, kuntoutuksen tehokkuudesta tai naisten tasa-arvo-ongelmista, alkaa aihe vaikuttaa kalutulta.

On varmasti tieteellisesti oikein osoittaa monella tutkimuksella, että esimerkiksi vanhempien koulutustausta ja yhteiskunnallinen asema vaikuttavat yhä lasten uravalintoihin ja halukkuuteen hakeutua yliopistoihin. Väistämättä kuitenkin herää epäily, olisiko osaitäkin tutkimusrahoista voitu käyttää tehokkaammin, jos yhteistyö ja yhteinen suunnittelu eri tutkimuslaitosten välillä toimisi nykyistä paremmin.

Mutta tulisimmeko me toimittajat toimeen enää ilman Stakesia? Miten me selvittäisimme, saako rikas sairaana parempaa hoitoa kuin köyhä, syövätkö lapsemme koulussa tarpeeksi tai jäävätkö vanhuksemme heitteille?

Meistä on tullut Stakes-riippuvaisia. Jokohan Stakes tutkii sitä?

haaste palvelujen tehostamiseen

VALTIOVARAINMINISTERIÖN YLIJOHTAJA,
VALTIOTIETEEN TOHTORI **MARTTI HETEMÄKI**
ON HUOLISSAAN VEROTULOJEN KEHITYKSESTÄ,
VÄESTÖN IKÄÄNTYMISEN VAIKUTUKSISTA, TYÖN
TUOTTAVUUDESTA JA PALVELUTUOTANNON
RAHOITUKSESTA. HÄN HEITTÄÄ STAKESILLE
HAASTEEN SEURAAVALLE Kymmenvuotiskaudelle.

Seuraavat kymmenen vuotta

Stakesin toiminta-ajatuksessa todetaan: "Stakes edistää hyvinvointia ja terveyttä sekä toimii laadukkaiden ja tuloksellisten sosiaali- ja terveyspalveluiden turvaamiseksi koko väestölle yhtäläisin perustein."

Hyvinvoinnin ja laadukkaiden palveluiden turvaaminen on vaikeaa oloissa, joita leimaavat korkea työttömyys, leikkausjonot, lääkärittömät tai ruuhkautuneet terveyskeskukset ja vaikkapa Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirin (HUS) pulmat. Nämä ongelmat ovat kuitenkin kertaluokkaa pienempiä kuin edessä olevat haasteet. Sosiaaliturvan ja julkisten palvelujen rahoitus uhkaa ajautua umpiku-

jaan, kun verotulojen kehitys heikkenee ja sosiaali- ja terveysmenojen kasvu kiihtyy.

VEROKILPAILU KIRISTYY

Verotulojen kehitys on sidoksissa talouskasvuun, jota hidastaa työvoiman kasvun kääntyminen seuraavan hallituskauden aikana ensimmäistä kertaa Suomen historiassa selväksi ja pitkäaikaiseksi supistumiseksi. Lisäksi verotulojen kehitystä heikentää kansainvälinen verokilpailu, jonka paine lisääntyy muun muassa Euroopan Unionin laajentumisen yhteydessä.

Pelkään, että julkisen sektorin pitkän ajan tulokehitys on arvioitu yleisesti liian optimisesti. Julkisen sektorin tulokehitystä heikentävät tekijät ovat ilmeisempiä (väestön ikääntyminen ja verokilpailun kiristyminen) kuin sitä parantavat tekijät (tuottavuuden nousuvauhdin kiihtyminen ja työllisyysasteen nousu).

Väestön ikääntymisen sosiaali- ja terveysmenoja nostava vaikutus tiedostetaan laajasti. Nousun suuruudesta on erilaisia käsityksiä riippuen siitä, miten nähdään eläkkeelle siirtymisiä ja sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottavuuden kehittyvän. Stakes onkin useissa tutkimuksissaan hyvin tunnistanut edessä olevia haasteita.

SOSIAALI- JA TERVEYSMENOJEN RAHOITUSONGELMA

Sosiaali- ja terveysmenojen rahoittaminen muita julkisia menoja leikkaamalla on epärealistista, sillä tarvittaisiin mittavia leikkauksia merkittävässä, mutta sosiaali- ja terveysmenoja pienemmissä määrärahoissa, kuten koulutusmenoissa. Vuonna 2000 terveydenhuoltoon ja sosiaaliturvaan käytettiin 54 prosenttia kaikista julkisista menoista, koulutukseen 13 prosenttia.

Miten sosiaali- ja terveysmenojen rahoituksen ongelma sitten ratkeaa? Jos ongelmaa ei määritetä tieteisesti ja hyvissä ajoin aleta ratkaista, niin oma veikkaukseni on, että sekä sosiaaliturvan taso että julkisten palvelujen laatu ja saata-

Pelkään, että julkisen sektorin pitkän ajan tulokehitys on arvioitu liian optimisesti.

vuus heikkenevät. Tällöin suuri osa väestöstä pystyy kyllä säästämään sairautta, työttömyyttä ja vanhuutta varten sekä ostamaan sosiaali- ja terveyspalvelut itselleen, mutta suurella osalla ei niihin ole varaa.

Tämän skenaarion välttämiseksi on Stakesille vaativa missio seuraavaksi 10 vuodeksi. Tarkemmin sanottuna Stakes voi onnistuessaan tarjota mallit ja työkalut, joilla sosiaali- ja terveysmenot pystytään rahoittamaan oloissa, joissa samaan aikaan julkisen sektorin tulokehitys heikkenee ja terveys- ja sosiaalimenojen kasvu kiihtyy.

Miten sitten Stakesin pitäisi lähestyä yllä kuvattua haastetta? Ainakin kahta asiaa on syytä tutkia:

- Miten parantaa sosiaali- ja terveyspalvelujen tuotannon tehokkuutta ja vaikuttavuutta?
- Miten vähentää sosiaaliturvan sekä sosiaali- ja terveyspalvelujen tarvetta?

MITEN PARANTAA TEHOKKUUTTA JA VAIKUTTAVUUTTA?

Sosiaali- ja terveyspalvelujen tuotannon tehotomuuteen viittaa kuntien sosiaali- ja terveys toimien asukaskohtaiset suuret erot. Vuonna 1999 asukasta kohti lasketut nettokustannukset kaikkien hyvinvointipalvelujen osalta vaihtelivat kunnissa 12 000 ja 28 000 markan välillä (Parempaa halvemmalla? Kerola, H., Mäkitalo, R. ja Putkonen, C. VM:n keskustelualoitteita No. 68). Vuonna 2000 sosiaali- ja terveydenhuollon nettomenot asukasta kohden olivat esimerkiksi Helsingissä 42 prosenttia suuremmat kuin Joensuussa.

Kotihoidon, palveluasumisen ja laitoshoidon henkilökunta oli 49 022 henkeä vuonna 1999. Stakesin arvion mukaan tarve on 75 prosenttia suurempi vuonna 2030. On selvää, että tällainen henkilöstön lisäys on vaikeaa julkisen sektorin heikkenevän tulokehityksen oloissa.

Palvelutuotannon tehokkuutta voidaan parantaa lähinnä työn tuottavuutta parantamalla. Kyse on tässä teknologian paremmasta hyödyntämisestä, uusista tavoista tehdä töitä ja päällekkäisten toimintojen karsimisesta. Toisin sanoen tuottavuuden parantaminen ei merkitse välttämättä kovempaa työtahtia. Päinvastoin: töiden järkevä organisointi ja rutiinien karsiminen teknologiaa hyödyntämällä tarjoaa mahdollisuudet työssä viihtymisen parantamiseksi.

Tarve työn tuottavuuden parantamiseen johtuu myös julkisen sektorin työvoiman supistumisesta. Kunnallisesta sosiaali- ja ter-

veydenhuollosta jää eläkkeelle tällä vuosikymmenellä noin 50 000 työntekijää. Koko kuntasektorin nykyisestä työvoimasta noin kolmannes jää eläkkeelle seuraavan 10 vuoden aikana.

Stakes on selvittänyt ongelmia, jotka syntyvät harvaan asutuilla alueilla julkisessa palvelutuotannossa henkilöstön siirtyessä eläkkeelle. Palvelujen saatavuuden ja laadun turvaaminen poikkeuksellisen suuren eläkkeelle siirtymisen oloissa on mahdollista vain tuottavuutta parantamalla.

On ilmeistä, että suuria säästöjä sosiaali- ja terveyspalvelujen tuotannossa ei saavuteta ilman organisaatioiden ja niiden ohjauksen perusteellista uudistamista. Haasteista tuskin selvittää myöskään ilman sellaista maksupolitiikkaa, joka nykyistä tehokkaammin ohjaa palvelujen kysyntää. Palvelutuotannon tehostamisen periaatteellisia vaihtoehtoja on tarkasteltu valtionvarainministeriön edellä mainitussa keskustelualoitteessa. Tarvitaan kuitenkin Stakesin tapaisen laitoksen kontribuutiota käytännön mallien ja työkalujen ideoimiseksi.

MITEN VÄHENTÄÄ SOSIAALITURVAN TARVETTA?

Työikäisen väestön saamat sosiaaliturvaetuudet ovat tunnetusti suuret. Tähän on korkean työttömyyden ohella syynä muun muassa se, että suomalaiset siirtyvät työelämään vanhoina ja lähtevät sieltä nuorina. Äskettäin sovittu eläkeuudistus nostanee olennaisesti keskimääräistä eläkkeelle siirtymisikää. On ilmeistä, että myös

työttömyyden alentaminen esimerkiksi 80-luvulla vallinneelle tasolle edellyttää uusia toimenpiteitä.

Stakesin tehtävänä ei tietenkään ole työttömyyttä alentavien yleisten toimenpiteiden pohtiminen. Jatkamalla muun muassa kannustinloukkuja koskevaa tutkimustaan Stakes voi kuitenkin merkittävästi osallistua työttömyysongelman ratkaisujen hahmottamiseen.

Sosiaali- ja terveyspalvelujen tarvetta voidaan alentaa olennaisesti ihmisten käyttäytymiseen vaikuttamalla. Terveiden elämäntapojen edistämisessä Suomessa on pitkät perinteet. Stakes on omalta osaltaan tehnyt paljon valistustyötä. Vastaisuudessa on korostettava ihmisten omaa vastuuta hyvinvoinnistaan ja työkyvystään.

Merkittävät taloudelliset ohjauskeinot terveyden elämäntapojen puolesta ovat Suomessa toistaiseksi rajoittuneet tupakka- ja alkoholi- tuotteiden verotukseen. Tarvitaan nykyistä monipuolisempaa ohjauspalvelujen käyttöä. Merkittävän osan terveystoimista voidaan katsoa aiheutuvan tekijöistä, joihin ihmiset itse pystyvät vaikuttamaan. Tässä ideoinnissa Stakesilla voisi olla merkittävä rooli.

Jukka Lassila ja Tarmo Valkonen lainaavat teoksessaan "Sosiaalimenot ja väestön ikääntyminen" (ETLA 2002) erästä ulkomaista tutkimusta, jonka mukaan terveyspalvelujen menojen kasvun pohjimmainen lisäävä tekijä on tarjottujen palvelujen määrän kasvu. Julkisten palvelujen tuotannossa pitäisi päästä tuottajan markkinoista asiakkaan markkinoihin. Kär-

jistettynä vertailuna voi todeta, että terveydenhuoltopalveluja ja -välineitä kehittävät yritykset ja tahot ovat vähän samassa asemassa kuin yhä parempia ja kalliimpia autoja kehittävät yritykset. Jos autojen hankinta rahoitettaisiin verovaroilla, kysyntää varmasti riittäisi.

Suomessa julkisia palveluja tuottavilla ammattiryhmillä on perinteisesti ollut vahva asema palvelujen määrän mitoittamisessa. Ei ole kuitenkaan esimerkiksi lääkärin vika, jos sairaala- ja terveyskeskusverkko ja niiden henkilökuntarakenne ei ole järjestetty optimaalisesti hoidon laadun ja kustannusten kannalta. Kustannusten hallinnalta puuttuivat pitkään kunnan tietopohja ja välineet, ja ehkä jopa kustannustietoisuus.

Stakesin toiminnassa palvelutuotantoa pitäisi tarkastella nykyistä enemmän asiakas- ja hyödyntäjänäkökulmasta. Samalla Stakesin olisi ideoitava keinoja, jotka kannustavat uuden teknologian ja toimintatapojen käyttöön palvelutuotannossa.

HAASTEITA STAKESILLE

Julkisen sektorin heikkenevä tulokehitys yhdessä väestön ikääntymisen aiheuttaman menopaineen kanssa tarjoavat mittavan haasteen kaikille hyvinvoinnin tulevaisuuden kanssa työskenteleville. Stakes voi omalta osaltaan vastata haasteeseen esimerkiksi

- esittämällä ratkaisumalleja, joilla sosiaaliturvan ja terveydenhuollon tuotannon ja

Julkisten palvelujen tuotannossa pitäisi päästä tuottajan markkinoista asiakkaan markkinoihin.

kysynnän puitteet muodostuvat sellaisiksi, että niin asiakkaat kuin palvelujen tuottajatkin toimivat tavalla, joka tuo huomattavia kustannussäästöjä;

- nojautumalla vankkaan selvitys- ja tutkimustietoon, jolloin uudet ratkaisumallit voidaan perustella riittävän hyvin (vastustus kustannuksia säästäviin uudistuksiin on aina laajaa); ja
- hyödyntämällä tehokkaasti mm. terveystaloustieteen laajaa kansainvälistä tutkimusta.

Haasteista selviäminen edellyttäisi Stakesin toiminnalta selvää fokusointia ratkaisujen etsimiseen. Vaihtoehtoisesti Stakes voi edetä laajalla rintamalla ja panostaa uusien sosiaali- ja terveyspalvelutarpeiden tunnistamiseen ja jättää ratkaisujen hakemisen muiden huoleksi. Tällöin sen olisi kuitenkin vaikea olla tiennäyttäjä ja linjaaja lähivuosien tärkeässä yhteiskunnallisessa asiassa, sosiaaliturvan sekä sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamisessa. Myös Stakesin kyky tarjota todellista kontribuutiota kansainväliseen yhteistyöhön on sidoksissa sen kykyyn tarjota ratkaisuja hyvinvoinnin polttavimpiin kotimaisiin ongelmiin.

Ohjausjärjestelmät, hyvät kannustimet sekä tuottavuuden ja tehokkuuden lisääminen tuntuvat teknisiltä, taloudellisilta ja vierailta sanoilta puhuttaessa Stakesin toiminnasta. Jos näitä asioita koskevat ratkaisut kehitetään irrallaan sosiaali- ja terveydenhuollon substanssista, on vaara, etteivät ratkaisut ole sosiaalisesti kestäviä. Siksi Stakesin olisi panostettava selvästi nykyistä enemmän sosiaali- ja terveydenhuollon talouskysymyksiin, ainakin seuraavat kymmenen vuotta.

toiveita, uskoa parempaan

Epilogi

OULUN LÄÄNIN MAAHERRA, FILOSOFIAN TOHTORI
EINO SIURUAINEN MAALAILEE STAKESIN TEHTÄVIÄ
LEVEÄLLÄ SIVELTIMELLÄ. HÄN HAHMOTTELEE STAKESISTA
KUVAA AJANTASAISENA TUTKIMUSYKSIKÖNÄ, JOKA
PARHAIMMILLAAN PYSTYISI OHJAAMAAN SOSIAALI- JA
TERVEYSPOLITIIKAN TOTEUTTAMISTA ALATI MUUTTUVISSA
OLOISSA. SIURUAINEN ON STAKESIN NEUVOTTELUKUNNAN
PUHEENJOHTAJA.

Roolin etsijästä vaikuttajaksi

Valtion keskushallinnon järjestelyissä 1980-luvun lopulla nähtiin tarpeelliseksi koota yhteen sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämistointia. Hyvinkin erilaisista tehtävistä ja toimintakulttuureista koottiin Stakes, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Sulattelu on kestänyt kymmenen vuotta. Samana vuosikymmenenä on toteutettu valtionhallinnon sekä kunnallisen palvelusektorin suuria muutoksia. Normiohjausta on purettu, tulosjohtamista on tehostettu ja palvelutuotannon päätösvaltaa on siirretty paikallistasolle. Vuosikymmeneen sisältyvät

myös julkisen talouden rankat säästöt ja niiden aiheuttama palvelujen rationalisointi.

Kansainvälinenkään ympäristö ei ole jäänyt entiselleen. Vuosikymmenen alkupuolella Neuvostoliitto hajosi, mikä avasi uuden työkentän lähialueilla. Suomen itärajasta tuli eräs maailman jyrkimmistä hyvinvoinnin ja sosiaalisten erojen rajoista. Stakesin toimintaan on vaikuttanut myös Suomen liittyminen Euroopan unioniin.

Uusi tutkimus- ja kehittämisorganisaatio käynnistyi suurten muutosten keskellä, myös itse toimintalinjaansa etsien. Ensimmäistä vuosikymmentä ei voida pitää toiminnan ja

johtamisen kannalta helppona. Perinteisiä hallintokulttuureja on työlästä uudistaa. Yhteiskunta ja Stakes ovat molemmat etsineet omaa linjaansa.

TEHTÄVÄT ALKAVAT VAKIINTUA

Sosiaali- ja terveysministeriön tulosohjaama Stakes on kehittänyt toimintansa sisältöä. Tehtävät sosiaali- ja terveysalan tiedon tuottajana, monien organisaatioiden yhteistyökumppanina ja informaatio-ohjaajana alkavat vakiintua. Alan julkaisuja on ilmestynyt runsaasti, vaikkakin niiden aihepiirit ja taso edelleen vaihtelevat suuresti. Kansainväliset arvioinnit ovat kuitenkin terävöittäneet roolin löytämistä ja keskittymistä olennaisiin tehtäviin.

Stakesin tutkimuksiin ja selvityksiin viitataan jatkuvasti, mikä osoittaa julkaisujen ja informaatio-ohjauksen luotettavuuden kasvua. Runsas julkaisutoiminta jättää kuitenkin yhä sen kuvan, että organisaatio selvittää kaikkea

Stakes on monille
alan palvelujen
tuottajille kaukainen
tietolähde.

mahdollista keskittymättä vielääkään pitkäjänteisten ohjelmien mukaiseen tutkimukseen.

Stakes on monille alan palvelujen tuottajille etäinen organisaatio ja kaukainen tietolähde. Tutkimustulosten alueellinen vaikuttavuus jää pääasiassa informaation käyttäjien aktiivisuuden varaan. Yhteistyö läänien, maakuntien ja kuntien kanssa etsii vielä toimintamuotoja. Myös toisinpäin viestit kansalaisten ja palveluorganisaatioiden tarpeista välittyvät vieläkin satunnaisesti Stakesin strategioihin ja toimintaan. Tunnetusti tutkijat liian usein hautautuvat rauhallisiin kammioihinsa. Arvioiden mukaan tässäkin ollaan menossa parempaan suuntaan.

OLEMASSAOLON LUNASTAMISTA

Muiden organisaatioiden tavoin myös Stakes joutuu tuloksellisuudellaan lunastamaan olemassaolonsa oikeudet. Kymmenen toimintavuoden jälkeen alkaa olla perspektiiviä arvioida, minkälaista tutkimusta, kehittämistyötä ja informaatio-ohjausta sosiaali- ja terveysala tarvitsee tulevaisuudessa. Stakesin toimintaa joudutaan näin ollen arvioimaan tarpeiden, eikä yhdistettyjen organisaatioiden entisten mieltymysten ja sektoriosaamisen näkökulmista.

Yhteiskunnan muutos ja sen aiheuttamat tehtävät edellyttävät yhä luotettavampaa ja ajan tasalla olevaa tietoa palvelujen järjestämisestä ja kansalaisten asemasta. Tietoa tarvitaan lainsäädännön kehittämiseen, muutosten vaikutusten arviointiin ja käytännön palvelujen järjestämi-

HYVINVOINTIEROJEN SYISTÄ HEIVERÖISTÄ TIETOA

Stakes joutuu sovittamaan tutkimustoimintansa ja korjausehdotuksensa osaksi yleistä kehitystä ja alueellisten rakenteiden kokonaisuutta. Ongelmat ja mahdollisuudet pitää pysyttyä avaamaan historian ja alueellisen kehityksen näkökulmista.

Suomen alueellisten erojen kasvun taustalla ovat pitkäaikaisen kehityksen antamat erilaiset valmiudet tuottavaan talouteen, osaamiseen ja kykyyn uudistaa elinkeinoja sekä toimintarakenteita. Pientilavaltaisissa maaseutukylissä asukkaiden koulutus ja kyky muutoksiin on edelleenkin erilainen kuin kouluttautuneen väestön vauraissa rintamaiden yhteisöissä. Työttömyydestä ja alhaisesta tulotasosta huolimatta sosiaalinen huolenpito niissä on mallikasta.

Innovaatiot ovat saavuttaneet reuna-alueet myöhään ja laimeina verrattuna suurimpiin teollisuus- ja koulutuskeskuksiin. Mitä korkeampaa osaamista työ ja menestyminen vaatii, sen suuremmiksi käyvät talouden, innovatiivisuuden ja sosiaalisen pääoman alueelliset erot. Niitä korostaa lisäksi vuosikymmeniä jatkunut koulutetun väestön muutto reuna-alueilta pääkeskuksiin. Yhteiskunnan taloudellisten ja sosiaalisten ongelmien avaaminen ja kehitysvaihtoehtojen löytäminen edellyttää perusteellista kehityshistorian ja alueellisten prosessien tuntemista ja käyttöä. Tähän mennessä kokonaisnäkemys hyvinvointierojen syistä ja kasvusta on jäänyt puutteelliseksi. Muutoksia ohjataan ja päätöksiä tehdään liian heiveröisen tiedon varassa.

KESKUKSET JA PERIFERIA

Vaikka Suomi on Euroopan periferiaa ja täällä on jatkuvasti meneillään suuri yhteiskunnallinen murros, maa kuuluu kuitenkin hyvinvointivaltioiden kärkijoukkoon. Kansallinen hyvinvointi on luotu ahkeralla työllä, vaatimattomalla elämäntavalla ja sosiaalista tasaveroisuutta vaalien. Tavoitteena on ollut toive elämän helpottumisesta ja parempien mahdollisuuksien luomisesta seuraaville sukupolville.

Yhteiskuntakehitys on edennyt loogisesti maa- ja metsätaloudesta teollisuuden kautta hyvinvointipalveluihin ja edelleen korkeaan osaamiseen. Korkea teknologiaosaaminen on hämmästyttänyt laajasti maailmaa ja tuottanut kansallista hyvinvointia.

Tuotantorakenteen nopea muutos on jakanut ihmisiä ja alueita menestyjiin, hitaammin edistyviin sekä syrjäytyviin. Pohjois- ja Itä-Suomessa sekä syrjäisillä seuduilla hyvinvoinnin kehitys on ollut hidasta ja työttömyys suurta. Demografiset ja taloudelliset huoltosuhteet ovat muuttuneet huonompaan suuntaan. Hyvästä talouskehityksestä huolimatta myös useimpien tulomuuttokeskusten huoltosuhteet ovat käyneet raskaammiksi. Niilläkin alueilla yhteiskunnan sosiaalinen painolasti kasvaa.

Harvaan asutun Suomen hyvinvointi ja elämän onnistuminen näyttää kasautuvan parhaimmillaan suurten keskusten läheisiin maaseutuihin. Maaseutumaiseen asumiseen voidaan yhdistää kasvavien keskusten monipuolinen työ ja eritasoiset palvelut.

JULKISTEN PALVELUIDEN TARJONTAA PRIORISOIDAAN

Pitkäaikaisin ja ehkä laajin sosiaalisten ongelmien aiheuttaja on työttömyys. Vanhat työra-kenteet katoavat uusien kehittymistä nopeam-min. Pohjois- ja Itä-Suomessa työttömyys kos-kettaa yhtäjaksoisesti jo toista tai kolmattakin sukupolvea. Koulutus- ja työmahdollisuuksista huolimatta huolestuttavan suuri osa nuorista kuuluu pitkäaikaistyöttömiin. Vaikka koulu-tustarjontaa on runsaasti, lähes viidennes yhä pienentyivistä ikäluokista jää eri syistä vaille yleissivistävän koulutuksen jälkeistä tutkintoa.

Alkoholin liikakäyttö sekä huumeet yleis-tyvät, ja rikollisuus lisääntyy. Avioliitoista pur-kautuu lähes puolet, mikä avaa lapsille monien ongelmien sekä turvattomuuden kasvuolosuh-teet. Sosiaalisten ongelmien kasvu lisää huos-taanottoja. Tämän vuoksi ja myös muista syis-tä tarvitaan enemmän oheiskasvattajia. Ko-deilta kasvatusvastuuta siirryt kouluille ja mie-lenterveysongelmat lisääntyvät.

Samanaikaisesti väestön ikääntyminen kas-vattaa terveydenhuollon ja sairaanhoidon sekä vanhustenhuollon tarvetta. Kunnat joutuvat priorisoimaan julkisten palvelujen tarjontaa ja vähentämään osaa palveluistaan. Lisääntyvät kustannukset yritetään saada kuriin organisoimalla palveluja uudelleen ja lisäämällä yhteis-työtä.

Voidakseen kehittää tutkimustoimintaansa ja lisätä tuloksillaan palvelurakenteiden uudistamisen vaikuttavuutta Stakesin kannat-taa kiinteysttä yhteistyötä peruspalvelujen saa-tavuutta ja tasoa arvioivien lääninhallitusten

sekä palveluja järjestävien kunnallisten toimi-jain kanssa.

KÄRKIHANKKEINA KOULUTUS, TUTKIMUS JA TUOTEKEHITYS

Suomi joutuu panostamaan kansallisia voima-varojaan sekä elinkeinojen kehittämiseen että peruspalvelujen toteuttamiseen. Kehittämisen kärkihankkeina ovat koulutus, osaamisen lisää-minen, tutkimus ja tuotekehitys. Oman kus-tannuseränsä aiheuttaa kansallisen toimintainf-rastruktuurin kehittäminen sekä ylläpito.

Hyvinvointipalvelujen kasvavat kustan-nukset koostuvat sekä tarvitsijain lukumäärän että kustannustason kohoamisesta. Tieteellinen tutkimus edistää terveyden- ja sairaanhoidon käytäntöjä, parantaa laitteistoja, uudistaa lääk-keitä ja edesauttaa henkilökunnan osaamisen ylläpitoa. Eettiset näkökohdat edellyttävät inhimillistä hoitoa sitä tarvitseville.

Sosiaalisten ongelmien lisääntyminen edel-lyttää myös toimeentulotuen laajentamista. Samaan aikaan on lyhennettävä valtionvelkaa, kehitettävä palveluja ja investoitava talouden kansainväliseen kilpailukykyyn. Viimeksi mainittu edellyttää verotuksen harmonisointia Euroopan unionin tasolle. Tilanne edellyttää omavastuiden lisäämistä ainakin kansalaisten henkilökohtaisten hyvinvointitekijäin osalta. Terveisiin elämäntapoihin, ruokavalioon ja lii-kuntaan sekä henkisen hyvinvoinnin vahvista-miseen voivat kaikki kansalaiset myös itse vai-

kuttaa. Tässäkin Stakes voi olla innostamassa tutkijoita ja toimijoita kansalaisten omaehtoisen hyvinvoinnin lisäämiseen.

TYÖTTÖMYYTEEN LÖYDETTÄVÄ LÄÄKKEET

Yhteiskunnan ongelmien hallinnassa Suomi joutuu ratkaisemaan linjansa. On suuri vaara, että ongelmien kasvu hyväksytään luonnollisena kehityksenä. Niiden lisääntymistä pidetään itsestäänselvyyttenä ja ongelmat institutionalisoidaan, laitostetaan. Ongelmien hallintaan perustetaan yhä uusia organisaatioita ja niihin suhtaudutaan kuten pysyvään työnantajaan. Näin ei voi pitkän päälle tapahtua.

Työttömyyden hoidossa pitää tehdä kaikki mahdollinen ongelman minimoimiseksi. Työelämän tarpeet pitää mahdollisimman varhain ennakoita ja suunnata koulutusta tarpeiden mukaan. On itsestään selvää, että mikään yhteiskunta tai alue ei selviä ilman rakenneuutoksista johtuvaa ja tilapäistä työttömyyttä. Kroonista, pitkäaikaista työttömyyttä vastaan pitää sen sijaan löytää nykyistä tehokkaampia keinoja. Vaikeimmilla työttömyysalueilla tarvittaisiin sosiaalista yritystoimintaa, jossa otetaan käyttöön työvoiman mahdollisuudet tehdä alueella olevia palvelutehtäviä.

Työllisyys- ja sosiaalilainsäädännön järkevä yhdistäminen helpottaisi ihmisten talouden ja palvelujen tilaa. Työttömyyden synnyn, alueellisuuden ja rakenteiden tutkiminen antaa lähikohtia ongelman hallitsemiseen ja auttaa löy-

tämään hyvinkin yksinkertaisia työllistäviä ratkaisuja.

Sosiaalialan tutkijoiden ja järjestöjen kuuleminen nostattaa toisinaan mielikuvaa, että ongelmien kasvu pidetään suotavana. Antaahan kasvu alan organisaatioille lisää asemaa, työtä ja tärkeyttä. Koetaan, että organisaation merkitystä lisää ongelmien kasvu. Peruslähdekohta on kuitenkin se, että kaikki sosiaalialan pulmat, kuten työttömyys, pitäisi pystyä minimoimaan ja mahdollisimman tehokkaasti poistamaan.

HYVÄN PAIMENKOIRAN ROOLI

Kansakunnan menestys kasvaa kielteisten ilmiöiden vähentyessä. Sama tavoite koskee myös rikollisuutta. Luomalla sellaiset ennalta ehkäisevät olosuhteet, joissa rikokset jäävät toteutumatta, ovat kaikille osapuolille ja kansakunnalle parhaimmat. Ongelmien syitä pitää yhteistyössä selvittää ja tulosten kautta vaikuttaa niiden minimoimiseen.

Sallittaneen verrata Suomen kansaa erilaisen paimenten laumaksi, jossa jokaisen paimenen tehtävänä on pitää lauma koossa, elinvoimaisena ja hyvinvoivana. Jos joku laumasta joutuu tai hakeutuu harhateille, paimenen tehtävänä on auttaa ja tukea pysymään laumassa. Ei lammaskoirakaan pyri erottamaan itselleen ekseyneiden laumaa, vaan antaa selkeästi ymmärtää, että laumassa pysyminen on yksilön menestymiselle etu. Mitä kiinteämpänä lauma

On suuri vaara, että ongelmien kasvu hyväksytään luonnollisena kehityksenä.

pysyy, sen vähemmän tarvitaan paimenia – hallintoa, voimavaroja ja ongelmien hoitajia. Sitä paremmin yhteiskunta voi panostaa voimavaroja kansakunnan myönteisten asioiden hoitoon! Stakesin roolissa voisi olla hyvän "paimenkoiran" toiminnallista sisältöä. Organisaation luonteeseen saattaisi hyvin kuulua hyvinvoinnin hallinnan kokonaisarviointi.

KESKITYMINEN OLENAISEEN

Tulevaisuudessa Stakesin tehtävänä on ottaa analyyttinen tarkastelutapa kansainväliseen kehitykseen ja suomalaiseen yhteiskuntaan. Suhteellisen pienen tutkimuslaitoksen pitää

keskittyä yhteiskuntamme olennaisten sosiaali- ja terveyskysymysten tutkimukseen, seurantaan ja alueelliseen vaikuttamiseen.

Vaikka toiminnassa keskitytäänkin olennaisiin kysymyksiin, niiden taustalla tulee olla laaja tietämys yhteiskuntakehityksen kokonaistilasta. Mahdollisimman oikeisiin tuloksiin ja toimenpiteisiin päätyminen edellyttää kokonaiskehityksen hahmottamista. Stakes parhaimmillaan voi antaa perustietoa vaalikausittaisen yhteiskuntapolitiikan ohjaamiseen, hallitusohjelmien rakentamiseen ja lainsäädännön uudistamiseen sekä säädösten vaikuttavuuden arviointiin.

Stakes on monien muiden tutkimuslaitosten yhteistyökumppani. Stakes lisää yhteistyötä alue- ja paikallisviranomaisten kanssa tutkimustulosten käytäntöön saamiseksi. Samalla Stakes on kuitenkin suomalaisen hyvinvointipolitiikan tutkimus- ja arviointilaitos, johon myös kansainväliset yhteistyötahot luottavat.

Kymmenen toimintavuoden jälkeen Stakesilla on erinomaiset mahdollisuudet kohottaa kansallista ja kansainvälistä osaamista ja uskottavuutta. Tämä edellyttää järkevää ja joustavaa tulosohjausta ja riittävää resursointia sekä tieteellistä toimintavapautta. Monen hallinnonalan kulttuureista sulautuu jäntevä ja ajantasainen tutkimusyksikkö, joka parhaimmillaan pystyy ohjaamaan suomalaisen sosiaali- ja terveyspolitiikan toteuttamista alati muuttuvissa oloissa. Lähtökohtana on kansallisen aseman ja perustuslaillisten oikeuksien toteutuminen maan kaikissa osissa.

*Stakes
numeroina*

STAKESIN SUUNNITTELUPÄÄLLIKÖ
MIKKO STAFF ON KOONNUT TIETOA
STAKESIN TOIMINTAKERTOMUKSISTA JA
HALLINNON JÄRJESTELMISTÄ KYMMENEN
VUODEN AJALTA.

Kymmenen vuotta — ei ihan suotta

Stakes on kerännyt perustamisestaan lähtien aikasarjoja henkilöstöstä, taloudesta ja suoritteista. Ne kuvaavat osaltaan Stakesin kehitystä kansallisesti ja kansainvälisesti tunnustettuna tutkimus- ja kehittämislaitoksena. Otos aikasarjoista kuvaa Stakesin historiaa mahdollisimman kattavasti.

Aikasarjoja tarkasteltaessa on syytä huomioida vuosiin 1996–1997 liittyvä poikkeuksellinen tapahtuma: Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos siirrettiin silloisesta Alko Oy:stä Stakesiin. Siirron myötä Stakesin henkilöstömäärä ja taloudelliset voimavarat kasvoivat tuntuvasti.

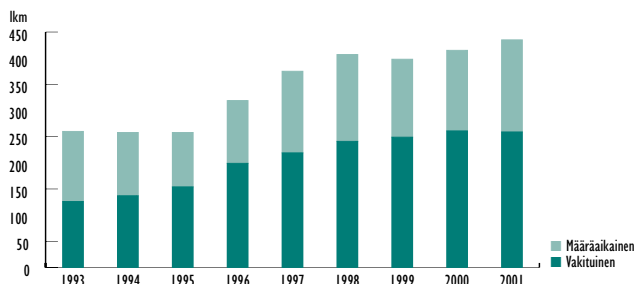
Henkilöstö

Stakesin keskeinen voimavara on strategisiin ja toiminnallisiin tavoitteisiin sitoutunut henkilöstö, joka kokee työnsä mielekkääksi ja voi hyvin. Stakesin henkilöstövisiona on toimia tulevaisuuden tekijänä sekä alan kansallisen ja kansainvälisen osaamisen kärjessä. Tavoitteen saavuttamiseksi tarvitaan ennen kaikkea osaajia, joiden työstä syntyy jatkuvasti uusiutuvaa, yhteistä pääomaa.

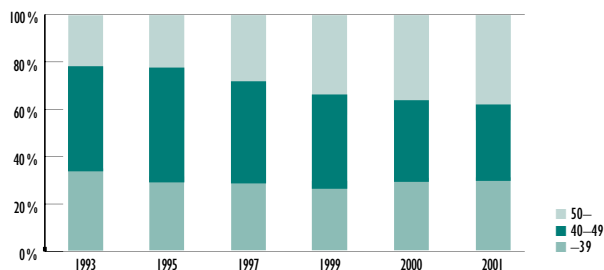
Kokoaikainen ja osa-aikainen henkilöstö 1993–2001

	lkm									
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	
Kokoaikainen	236	236	233	301	335	353	364	374	381	
Osa-aikainen	24	22	25	18	39	54	34	41	54	
Yhteensä	260	258	258	319	374	407	398	415	435	
Henkilöstömäärän muutos (%)										
1993 = 100	100	99	99	123	144	157	153	160	167	

Henkilöstö palvelussuhteen mukaan 1993–2001

Henkilöstön ikäjakauma 1993, 1995, 1997, 1999 ja 2001

Henkilöstön koulutusastejakauma 1993, 1995, 1997, 1999 ja 2001

	%					
	1993	1995	1997	1999	2000	2001
Tutkijakoulutusaste	18	18	17	18	17	18
Ylempi korkeakouluaste	32	36	34	35	36	37
Alempi korkeakouluaste	6	7	7	7	8	9
Alin korkea-aste	4	3	4	14	13	13
Keskiaste	17	16	17	17	17	15
Perusaste	23	20	21	9	9	8
Yhteensä	100	100	100	100	100	100

Talous

Rahoitus

Stakesin toiminta rahoitetaan valtion talousarviosta, ulkopuolisella projektirahoituksella ja maksullisen toiminnan tuloilla. Valtion talousarvion osuus rahoituksesta on 2000-luvun alussa ollut noin 65 %. Loput 35 % rahoituksesta on katettu melko tasan ulkopuolisella projektirahoituksella ja maksullisen toiminnan tuloilla. Ulkopuolisen projektirahoituksen osuus on ollut nousussa. Taulukoissa esitetty valtion talousarviosta saatu määräraha sisältää edelliseltä vuodelta siirtyneen siirtomäärärahan.

Kokonaisrahoitus 1993–2001

	Milj. €									
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	
Valtion talousarviosta	17,2	18,7	17,5	21,0	21,9	20,4	20,9	21,0	21,7	
Ulkopuolinen projektirahoitus	0,3	0,6	1,2	2,5	3,7	4,0	5,0	5,2	6,2	
Maksullisen toiminnan tulot	0,7	1,0	2,1	4,3	6,3	6,4	6,5	5,9	6,0	
Yhteensä	18,3	20,3	20,9	27,8	31,9	30,8	32,4	32,1	33,8	

Rahoituksen kasvu vuosina 1996 ja 1997 aiheutui Alkoholi- ja tupakkapolitiikan tutkimuslaitoksen siirtymisestä Stakesiin. Muut korotukset vastaavat henkilöstö- ja toimitilakustannusten nousuja.

Maksuttoman toiminnan rahoitusjakauma 1993–2001

	%									
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	
Kokonaisrahoitus										
Valtion talousarviosta	98,3	96,9	93,6	89,4	85,5	83,6	80,7	82,4	77,8	
Ulkopuolinen projektirahoitus	1,7	3,1	6,4	10,6	14,5	16,4	19,3	17,6	22,2	
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
Ulkopuolinen rahoitus										
STM	50	38	50	48	62	63	52	60	60	
Muu valtionhallinto	25	12	8	4	3	3	8	7	13	
Suomen Akatemia	—	13	17	12	3	3	4	4	8	
EU	—	13	8	24	19	24	28	18	10	
Muut	25	25	17	12	13	7	8	11	9	
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100	100	

Kustannukset

Stakesin kustannusrakenne painottuu kiinteisiin henkilöstö- ja toimitilakustannuksiin. Niiden osuus on noin 75 % kokonaiskustannuksista. Kustannusrakenne on muuttunut viime vuosina melkoisesti: henkilöstökustannukset ja vuokrat ovat nousseet ja muut käyttökustannukset laskeneet.

Maksuttoman toiminnan kustannukset kustannuslajeittain 1993–2001

	%									
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	
Henkilöstökustannukset	60	58	57	54	55	60	61	62	66	
Matkakustannukset	5	5	5	5	6	4	5	5	4	
Aineet ja tarvikkeet	5	5	4	4	3	3	2	2	3	
Palvelujen ostot	17	19	20	23	22	17	19	15	13	
Vuokrat	10	9	10	8	8	8	8	10	11	
Muut erilliskustannukset	3	4	4	6	6	8	5	6	3	
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100	100	

Stakesin maksullinen toiminta koostuu pääosin konsultoinnista, julkaisujen ja luokitusten myynnistä, tilastojen ja rekistereiden erillisselvityksistä sekä muusta asiakaskohtaisesta erillispalvelusta. Maksullinen konsultointitoiminta painottuu laajoihin projekteihin, joista suurimmat ovat Stakesin ulkomaanavun yksikön (HEDEC) projekteja. HEDECin toiminta kattaa noin 75 % Stakesin maksullisesta toiminnasta.

Maksullinen toiminta 1993–2001

	Milj. €									
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	
Tuotot	0,7	1,0	2,1	4,3	6,3	6,4	6,5	6,5	6,4	
Kokonaiskustannukset	1,2	1,5	2,4	4,7	7,3	6,7	6,3	7,2	7,1	
Ylijäämä/alijäämä (+/–)	–0,5	–0,5	–0,3	–0,5	–1,0	–0,3	+0,2	–0,4	–0,7	

Stakesin maksullisessa toiminnassa oli käytettävissä valtiontalouden ns. hintatukea vuosina 1993–1998. Hintatuen poistuttua Stakes on kehittänyt maksullista toimintaa ja pyrkinyt parempaan kustannusvastaavuuteen. Vuosien 2000 ja 2001 alijäämäisyys johtuu pääasiassa ulkoasiainministeriön rahoittamiin yhteisprojekteihin liittyneistä kirjausongelmista.

Tuotokset ja vaikuttavuus

Stakesin toiminnan vaikuttavuus ilmenee sosiaali- ja terveyspolitiikassa ja alan käytännössä. Stakes on tietoohjaaja ja vaikuttaa epäsuorasti oman tutkimus- ja kehittämistoiminnan, tilastojen, koulutuksen ja konsultoinnin kautta, ilman suoranaista päätös- tai resurssivaltaa.

Stakesin asiantuntijoilla on vuosittain sosiaali- ja terveysministeriön (STM) työryhmissä puheenjohtajuuksia, jäsenyyksiä ja sihteeritehtäviä yhteensä 120–140. Lisäksi Stakesin asiantuntijat palvelevat vastaavissa tehtävissä myös muuta valtionhallintoa (eri ministeriöitä, neuvottelukuntia ja työryhmiä). Näitä tehtäviä on vuosittain on noin 100. Muulle valtionhallinnolle annetaan myös konsultointipalveluja maksullisena toimintana.

Stakesin henkilökuntaa kuullaan asiantuntijana STM:ssä, eduskunnassa ja muussa valtionhallinnossa. Stakes antaa vuosittain 50–70 lausuntoa. Niistä suurin osa on STM:n pyytämiä, mutta myös muun hallinnon osuus on merkittävä. Asiantuntemuksen käyttöä vuosina 1994–2001 kuvaavat seuraavat luvut, jotka on saatu henkilöstön suoriterekisteriin tekemistä ilmoituksista. Luvut antavat kuvan eri asiantuntijatoimintojen keskinäisistä painotuksista sekä ajallisesta kehityksestä.

Stakesin uudistettu suoriteluokitus otettiin käyttöön vuoden 2001 alussa, ja siksi aiempien vuosien suoritiedot eivät ole täysin vertailukelpoisia.

Kansallinen sosiaali- ja terveyspolitiikka

Sosiaali- ja terveysministeriö sekä muut ministeriöt ja valtionhallinnon toimijat käyttävät Stakesin asiantuntemusta mm. komiteoissa, työryhmissä, konsultteina ja yhteistyöprojekteissa. Stakesin asiantuntijat ovat olleet kuultavana myös useissa eduskunnan valiokunnissa. Näitä kuulemisia on ollut vuosittain 12–24.

Stakesin asiantuntijoiden osallistuminen kansalliseen sosiaali- ja terveyspolitiikkaan 1995–2001

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Toiminta STM:n asettamissa työryhmissä ym.							
Puheenjohtajuus	7	8	8	9	4	10	11
Jäsenyys	65	65	110	104	78	101	105
Sihteeriys	14	12	20	26	22	14	25
Toiminta muun valtiohallinnon asettamissa työryhmissä ym.							
Puheenjohtajuus	5	6	7	8	4	10	8
Jäsenyys	63	67	85	86	97	102	100
Sihteeriys	3	2	2	2	2	4	8
Kuultavana eduskunnassa	17	24	12	16	24	23	20

Stakes-referaatit eduskunnan dokumenteissa 1993–1997 ja 1998–2000 ja 2001

	1993–1997	1998–2000	2001
Hallituksen esitykset	42	13	10
Kirjalliset kysymykset	83	147	53
Välikysymykset	–	–	1
Eduskunnan vastaukset	4	–	–
Valiokuntien mietinnöt ja lausunnot	58	36	10

Kunnallinen sosiaali- ja terveyspolitiikka

Valtionhallinnon lisäksi kunnallishallinto on Stakesin merkittävä asiakas ja yhteistyökumppani. Vuosittain Stakes tekee yhteistyötä noin 150–200 kunnan kanssa tutkimus-, kehittämis- ja konsulttihankeissa. Tilastoviranomaisena Stakes tekee yhteistyötä kaikkien kuntien kanssa. Kunnat ovat velvollisia toimittamaan tilastotietoja Stakesille, ja ne saavat vastavuoroisesti kattavia kansallisia tilastoja käyttöönsä.

Stakesin asiantuntijoiden osallistuminen kunnalliseen sosiaali- ja terveystieteeseen 1995–2001

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Konsultointiprojektit kunnille ja kuntayhtymille	47	15	48	28	30	58	—
Muu konsultointi kunnille ja kuntayhtymille (päiviä)	41	34	187	100	61	66	343
Asiantuntija- ja projektiryhmätapaamiset	78	39	60	57	47	39	103
Projekteihin ja tilastoihin liittyvä koulutus							
• päiviä	44	61	74	44	24	41	133
• osallistujia	831	2 816	3 940	1 024	510	1 264	984

Stakesin suoriteluokitus uudistettiin vuoden 2001 alussa erityisesti konsultoinnin ja koulutuksen osalta, minkä vuoksi aiempien vuosien suoritustiedot eivät ole vertailukelpoisia.

Akateemiset asiantuntijatehtävät

Stakes on osa valtionhallinnon tutkimussektoria, jonka piirissä se tekee yhteistyötä yliopistojen kanssa vaikuttaen osaltaan akateemiseen tutkimukseen ja koulutukseen. Stakesin asiantuntijoista yli 70 on väitelleitä ja yli 30:lla on dosenttuuri yliopistossa.

Stakesin asiantuntijoiden osallistuminen yliopisto-opetukseen ja tieteelliseen tutkimukseen 1995–2001

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Tieteellisen artikkelin arviointi (referee)	71	87	97	113	121	124	139
Tieteellisen tutkimussuunnitelman arviointi	263	224	114	289	127	119	235
Lausunto professorin tai dosentin pätevydestä	7	3	5	6	5	9	5
Väitöskirjan ohjaus (väitöskirja hyväksytty)	1	7	1	6	8	12	6
Väitöskirjan virallinen esitarkastus	8	11	17	18	16	12	8
Vastaväitös	4	10	15	14	3	5	5
Lisensiaatintyön ohjaus	4	6	2	2	1	1	—
Lisensiaatintyön virallinen tarkastus	—	3	4	9	3	6	3
Pro gradu -työn ohjaus (työ hyväksytty)	7	9	9	9	10	10	4
Pro gradu -työn tarkastus	3	13	12	28	9	19	4

Jatko- ja täydennyskoulutus

Stakesin asiantuntijat osallistuvat sosiaali- ja terveysalan eri ammattiryhmien jatko- ja täydennyskoulutuksen järjestämiseen pitämällä vuosittain 400–600 luentoa sekä Stakesin järjestämissä koulutustilaisuuksissa että korkeakouluissa ja muissa oppilaitoksissa sekä jatko- ja täydennyskoulutuksessa.

Järjestetyt koulutustilaisuudet (ei sisällä TERVE-SOS-tapahtumaa)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Stakesin järjestämät koulutustilaisuudet							
(päiviä)	97	91	51	83	50	53	58
Muun järjestäjän koulutustilaisuudet							
(päiviä)	41	39	69	93	45	76	44

Lisäksi järjestetään vuosittain sosiaali- ja terveysalan koulutus- ja messutapahtuma, TERVE-SOS. Siitä on kehittynyt vakiintunut ja tärkeä alan koulutus-, tiedonvälitys- ja markkinointitapahtuma. Se on alan henkilöstölle suunnattu koulutustapahtuma, jossa perehdytään uusimman tutkimuksen ja kehittämishankkeiden kautta kertyneeseen tietoon. Kymmenet eri organisaatiot, järjestöt ja yritykset esittelevät siellä tuoreimmat tuotteensa, julkaisunsa, palvelunsa ja hankkeensa. Kokonaisosallistujamäärä on kasvanut 7 400:sta yli 10 000:een.

TERVE-SOS 1993–2001

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Seminaareja	41	38	42	35	44	35	41	33	33
Osallistujia	2 000	2 077	2 046	2 000	2 000	2 000	2 067	2 137	2 169
• joista maksaneita	882	1 441	1 210	1 457	1 440	1 347	1 206	1 494	1 498

Kansainvälinen toiminta

Stakesilla ja sen asiantuntijoilla on merkittäviä kansainvälisiä asiantuntijatehtäviä, joiden määrä on kasvanut. Kansainvälistyminen on johtunut mm. tutkimustoimintaan sisältyvistä kansainvälisistä kontakteista, EU:sta ja siitä, että Stakesin tavoitteena on ollut alusta asti tulla kansainvälisesti tunnetuksi instituutioksi.

Stakesin henkilöstön kansainväliset asiantuntijatehtävät

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Toiminta komiteoissa, toimikunnissa, työryhmissä ja projekteissa (puheenjohtajuudet, jäsenyydet, lkm)	79	117	145	171	153	153	218	125
Toiminta seminaareissa ja asiantuntijakokouksissa (valmistelu, toimihenkilönä toimiminen, esiintymiset, lkm)	395	527	628	866	754	766	1 006	671

Stakes julkisuudessa

Tärkeiden tutkimus- ja kehittämishankkeiden yhteydessä järjestetään seminaareja ja työkokouksia. Projektien tulokset julkistetaan lehdistötiedotteilla ja lehdistötilaisuuksissa. Lehdistötiedotteita laaditaan vuosittain noin sata. Stakesin asiantuntijat esiintyvät varsin usein tiedotusvälineissä.

Haastattelut ja Stakesin asiantuntijoiden esiintyminen tiedotusvälineissä

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Osallistuminen lehtijutun, radio- tai TV-ohjelman (vastuullisena) tekijänä (kpl)	19	2	13	7	7	10	13
Haastattelut radiossa, TV:ssä tai lehdessä	394	425	572	708	550	593	646
Osallistuminen muuna asiantuntijana	108	28	47	128	100	216	92

Oheisen taulukon tiedot ovat suuntaa antavia, ja ne perustuvat työntekijöiden itsensä Stakesin suoriterekisteriin tallentamiin tietoihin.

Julkaisut

Stakesin julkaisut ilmestyvät kuudessa julkaisusarjassa, joista neljällä (Tutkimuksia, Raportteja, Oppaita, Tilastoja) on toimitusneuvosto. Toimitusneuvostot hyväksyvät käsikirjoitukset ja päättävät kirjojen julkaisemisesta. Tutkimusten, Raporttien ja Oppaiden toimitusneuvostot pyytävät käsikirjoituksista ennen niiden hyväksymistä referee-lausunnot.

Stakesin julkaisut sarjoittain 1993–2001

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Painettuja nimikkeitä									
Tutkimuksia	14	14	12	12	14	9	11	8	7
Raportteja	51	37	19	18	12	11	16	14	6
Oppaita	3	7	4	1	2	—	2	5	6
Luetteloita	4	3	—	3	1	1	1	1	—
Tilastoja (SVT)	7	2	4	3	2	2	2	3	3
Erillisjulkaisuja	14	8	6	19	18	13	6	3	6
Ohjeita ja luokituksia	—	—	9	9	7	4	7	—	3
Monisteita									
Themes	5	14	6	2	12	7	7	8	4
Aiheita	53	42	40	45	50	52	46	36	31
Tilastoraportteja	3	22	42	19	28	37	41	15	8

Stakes julkaisee sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille suunnattua Dialogi-lehteä. Se ilmestyy 6–8 kertaa vuodessa, ja sen levikki on noin 30 000 kappaletta.

Muita Stakesin julkaisemia lehtiä ovat Yhteiskuntapolitiikka, jonka levikki on keskimäärin 2 100, ja yhteispuhjoismainen päihdealan tiedelehti Nordisk alkohol- & narkotiktidskrift, jonka levikki on keskimäärin 1 500. Lisäksi Stakesin tulosalueet ja niiden hankkeet julkaisevat omia tiedotuslehtiä.

Stakesin asiantuntijat julkaisevat tutkimus- ja kehittämisprojektien tuloksia myös mm. kotimaisissa ja kansainvälisissä referee-julkaisuissa sekä sosiaali- ja terveysalan ammattilehdissä.

Stakesin henkilöstön julkaisut 1994–2001

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Kirjat	68	104	84	139	129	143	125	144
Toimitetut teokset	38	24	22	44	41	36	31	30
Artikkelit toimitetuissa teoksissa	102	91	110	210	192	143	130	69
Artikkelit tieteellisissä julkaisusarjoissa	85	117	149	183	172	175	150	128
Artikkelit ammatillisissa lehdissä	181	175	223	237	256	273	189	141
Artikkelit muissa lehdissä	19	36	28	18	31	61	29	37
Muu julkaistu kirjallinen toiminta	23	95	76	78	138	117	79	66
Kokousesitelmät, abstraktit ja posterit	—	214	207	255	253	289	183	165
Elektroniset julkaisut	—	—	9	18	29	33	25	12

